

Fényes Gabriella

A BRIGETIOBAN ELŐKERÜLT BÉLYEGES MÉCSSESEK

A *Brigetió*ból előkerült több száz mécses közül azokat a mécseseket választottam ki és dolgoztam fel, amelyek fazekasok bélyegeit viselik magukon. Ezek alkalmasak ugyanis a távolsági kereskedelem vizsgálatára, függetlenül attól, hogy valóban részt vettek abban, azaz import termékek vagy a mécsesek leformázásával helyben készült másolatok. Utóbbi esetben ugyanis a másoló fazekas a mécses formájával együtt a mécsesen található bélyeget is átvette, így az, az eredeti mécseskészítőre utal. A provinciális bélyegek összegyűjtésével a regionális kereskedelemről nyerhetünk információkat.

1. *A brigetioi mécsesek elemzése**A mécsesek típusai és bélyegeik*

*Brigetió*ból eddig 334 darab mécses, mécses-töréket ismerünk, amelyek fenékén kiolvasható bélyeg található. Emellett 13 firmamécses készítéséhez szolgáló negatív került elő, amelyek bélyeges mécses aljak előállítására szolgáltak. Ezeket a Magyar Nemzeti Múzeum, a tatai Kuny Domonkos Múzeum, a komáromi Klapka György Múzeum, a bécsi Kunsthistorisches Museum és a komarnoi Duna Menti Múzeum őrzi. A bécsi és komarnoi mécsesanyagot csak Iványi D. mécseskatalógusa alapján tudtam felvenni, a többi esetben lehetőségem volt önálló gyűjtést végezni.¹

A mécsesbélyegek döntő többségben firmamécsesek fenékén találhatóak, ezek közül 274 darab biztosan Loeschcke X = Iványi XVII, 9 darab Loeschcke IX = Iványi XV, 2 darab Iványi XVI típusnak azonosítható, a többi vagy töredékessége miatt nem határozható meg pontosabban vagy számomra nem volt elérhető. A firmamécsesek *discus*ának közepén két esetben fül található, három esetben a mécses orrával átellenben fogó van. További 13 bélyeges mécsesnegatív alsó rész ismert, amelyek firmamécsesek előállítására szolgáltak.

A firmamécses elnevezés O. Fischbachtól ered (FISCHBACH 1896, 10). Ezeknek a típusoknak jellemzője, hogy a mécsesek alján két vagy három

koncentrikus kör közepén fenékbélyeg van, amely a mécses orrával megegyező többnyire azonban azzal ellentétes irányba fordul. Ezek a bélyegek egy vagy kétsorosak, az eredeti mécseset készítő mesterek *cognomenei*, a *praenomen* kezdőbetűjéből és *nomen gentile*ből vagy *tria nominájuk* kezdőbetűiből állnak. A bélyegen a név *nominativusban* vagy *genitivusban* szerepel. Az esetleg hozzájuk kapcsolódó F betű *firma* vagy *fecit* jelentésben oldható fel (ALRAM-STERN 1989, 38). A névbélyeg pozitív relieves. A mécsesek *discusa* vízszintes, többnyire sima, esetleg egyszerű komikus vagy tragikus maszkokkal, Gorgófevel, Jupiter-Ammon fejjel, pálmalevéllal díszített.

A firmamécsesek gyártásának kiindulópontja Észak-Itália, ahonnan hamar elterjedt *Britannia*, *Germania Inferior*, *Germania Superior*, *Gallia Belgica*, a galliai provinciák, főleg *Gallia Narbonensis*, *Raetia*, *Noricum*, *Pannonia*, *Dalmatia*, *Moesia* és *Dacia* felé. A közép-itáliai műhelyek is kísérleteztek gyártásukkal, de ezek termékein negatív bélyegek szerepelnek (BAILEY 1980, 276–278).

A firmamécsesek korábbi, zárt orrcsatornás változata (Loeschcke IX = Iványi XV) Claudius (a Loeschcke IX típus korai formája a Magdalensbergen), illetve Vespasianus uralkodása alatt jelent meg, termelésének és elterjedésének virágkorát a Flavius-korban élte. Itáliában a 2. század elejéig gyártották (ALRAM-STERN 1989, 39; ALICU 1994, 127; ISTENIČ 1999, 150), *Pannoniában* negatívja a brigetioi Kurucdombi fazekastelepről ismert (MNM ltsz.: 61.13.187, IVÁNYI 1935, Kat. Nr. 4481, Taf. LXXIV, 3; BÓNIS 1977, Abb. 1:8.). A firmamécsesek kifejlett, nyitott orrcsatornás változatát (Loeschcke X = Iványi XVII) az 1. század végén, a 2. század elején kezdték készíteni Itáliában, ahol a 2. század harmadik negyedéig / a 3. századig gyártották (BAILEY 1980, 275). A provinciákban is hamar átvették ezt a típust, és a negatívok szerint helyben is készítették. Ez a forma hosszú életű, a pannoniai fazekasműhelyek késői, degenerált változatait még a 4. század közepén is készítették (ALRAM-STERN 1989, 42–43; ISTENIČ 1999, 153). A legkésőbbi darabokat H. Derin-

ger közölte *Lauriacumból* (*Noricum*), ahol ő az áltata provinciális termékeknek tartott darabokat a 2. századtól az 5. század közepéig, a „*Limesfabrikatokat*” a 2. századtól az 5–6. századig keltezte (DERINGER 1965, 21–42).

A firmamécseseken kívül 2 Loeschcke III = Iványi III, 2 Loeschcke VIII = Iványi VII, 1 Iványi VIII típusú volutás relieves mécsesen, 1 Iványi IX típusú mécsesen, továbbá egy gladiátorsisakot ábrázoló mécsesen található bélyeg. Egy mécses, amit Iványi D. mécseskatalógusában Iványi III típusúnak határozott meg, számomra nem volt elérhető, de eredete, bélyege szerint inkább Loeschcke VIII = Iványi VII típusúnak kéne lennie. A mécsesformát néhány esetben elérhetőség hiányában nem volt mód azonosítani, 7 darabot töredékessége miatt nem lehetett tipologizálni.

Két Loeschcke VIII = Iványi VII mécsesen a *tria nomina* rövidített alakjai szerepelnek (CIVNBIT, CCORVRS), a többin a bélyegek a firmamécseseken találhatóéhoz hasonlóan képzettek. Kivételt egy Loeschcke VIII típusú mécses képez, rajta – csakúgy mint a CIVNBIT és CCORVRS bélyeges mécsesek esetében – a FLORENT bélyeg negatívban szerepel.

A Loeschcke III = Iványi III típus szintén itáliai eredetű forma, Augustus uralkodásától a 3. századig keltezhető (IVÁNYI 1935, 9; ALRAM-STERN 1989, 32). Ennek pannoniai változata az Iványi IV típus. A Loeschcke VIII = Iványi VII típusú mécsesek az Alpoktól északra 1. századiaknak tarthatók, a Mediterraneumban azonban a 4. századig is divatosak maradtak, sőt regionálisan kifejlődött változataikkal együtt a leggyakoribbak voltak (IVÁNYI 1935, 10; LEIBUNDGUT 1977, 98; ALRAM-STERN 1989, 35). A négyszögletes, több égős mécsesek a Római Birodalomban kevésbé elterjedtek, ahol megjelentek erős helyi jegyeket képviselnek. Duna-vidéki változata (Iványi IX) megjelent *Noricumban* (*Lauriacum*), *Pannoniában* (*Carnuntum*, *Brigetio*, *Intercisa*) és *Daciában* (főleg *Sarmizegetusában*). D. Alicu a sarmizegetusai darabokat a 2. század második felére, E. Alram-Stern a carnuntumit a 2. századra keltezte, Iványi D. keltezési támpontként egy Valentinianus éremmel együtt előkerült darabot adott meg (IVÁNYI 1935, 11; ALRAM-STERN 1989, 36; ALICU 1994, 122).

A brigetioi lelőhelyű mécseseken található bélyegek azonosítása

A brigetioi lelőhelyű mécseseken 63 különböző bélyeg jelent meg. Ezek közül az Ursus és Ursulus egy, poetovioi fazekast takar, a VIC FC, S(?)TORIA és a CTORIA bélyegek feltételezésem szerint Victorianus fazekasmester eddig még nem ismert bélyegvál-

tozatai lehetnek. A VCILIS, SYMVN, CIV, C OV, IRAE, RAERI és CLEI bélyegek párhuzamait nem találtam, de a SYMVN, RAERI és a CLOV (olvasata bizonytalan) kivételével csak katalógusok leírásából ismerem. Mivel formájuk a mécsesbélyegek képzésének egyik ismert fajtájához sem hasonlít, elképzelhető, hogy téves olvasatokról van szó. A többi bélyeg azonosítható, ezek három kivétellel részben észak-itáliai, részben pannoniai fazekasmesterek neveit mutatják.

Észak-itáliai mesterek, akiknek bélyegei megjelennek a brigetioi mécsesanyagban a következők: Agilis, Aprio, Atimetus, C. Anneius, Campilius, CAS, Cassius, Cerialis, C. Dessius, Com(m)unis, Cresce(n)s, Favorinus, Festus, Fortis, Fronto, Hilario, Ianuarius, Iegidius, Litogenes, LLC, L. MM[.] Narius, Lucius, Nerus, Octavivus, Pullus, QGC, Sabinus, Secundus, Sextus, Strobilus, Thallus, Verus, Vettius, Vibianus (LOESCHCKE 1919, 85–110; DERINGER 1965, 44; BAILEY 1980, 91–102; ALRAM-STERN 1989, 67–81; ISTENIČ 1999, 151–152; FLÜGEL-SCHNEIDER-WAGNER 2000, Kat. Nr. 67, CIL XI 6699, 188, XIII 10001, 290, XV 6710, 6680, 6681).

Provinciális, egy kivétellel valószínűleg pannoniai mesterek a következők: Armenius (moesiai vagy daciai?), Ingenu(us), Iulius, Oceanus, Victorianus, Ursulus (LOESCHCKE 1919, 108–110; ALRAM-STERN 1989, 74–83).

A CCORVRS bélyeg C. Cornelius Ursus *tria nominájának* rövidítése. C. Cornelius Ursus műhelye leletkoncentráció alapján *Africa Proconsularis* tripolitániai partjánál valószínűsíthető, de elképzelhető, hogy számolhatunk dél-itáliai termelésével is. Tevékenységének ideje Kr. u. 130–200 közé tehető, esetleg 150–180 közé korlátozható (BAILEY 1988, 97).

A CIVNBIT bélyeg C. Iunius Bitus nevének rövidítése. C. Iunius Bitus közép-itáliai fazekasmester, műhelye Róma közelében lehetett, tevékenysége a késő Antoninus-, Severus-korra tehető (BAILEY 1980, 97). Így bélyegzett mécses (Loeschcke VIII típust) *Lauriacumból* is ismerünk, amelyet a publikáló importárúnak tartott (DERINGER 1965, 53).

A biztosan olvasható FLORENT(ius) bélyeg itáliai mécseseken jelenik meg (CIL XI 6699, 85, 86, XV 6445), de ismert egy Florentinus nevű aquincumi fazekas is (KUZSINSZKY 1932, 296–297, 303. ábra). A bélyeg képzése és a mécses formája alapján ez a brigetioi mécses inkább a közép-itáliai mesterhez köthető (BAILEY 1980, Pl. 74, Q 1337–1338, Pl. Q 1339–1341). Florentius műhelye Róma közelében lehetett, termelése a késő-Antoninus – Severus-korra keltezhető (BAILEY 1980, 95).

A *tria nomina* kezdőbetűkből kialakított SCA bélyeg még pannoniai mécseseken fordul elő (CIL III 6008, 49). A VITALIS bélyeg csak brigetiói mécsesen ismert (CIL III 12012, 93 = MNM 70/1890.I.14).

A brigetiói mécsesanyagban Fortis (70 db) és Cresce(n)s (61 db) bélyegek jelentkeznek legnagyobb számban, amelyek máshol is a leggyakoribbak. Ezekon kívül nagy számban vannak jelen Vibianus (23 db) és egy pannoniai fazekas, Victorianus termékei (22 db). Jelentősebb mennyiségben találhatóak meg C. Dessius (13 db), Litogenes (6 db), Nerius (9 db), QGC (12 db), Sextus (13 db) és Strobilus (6 db) bélyeges mécsesek is, a többi bélyeget azonban csak néhány darab képviseli, vagy egyedi.

Az észak-itáliai importnak tekinthető, provinciális és helyi készítésű mécsesek megkülönböztetése a Brigetióból előkerült mécsesanyagban

A mécsesek gazdasági kiértékeléséhez az egyes darabok készítési helyének, továbbá az import, és a helyi illetve provinciális termékek egymáshoz viszonyított arányának meghatározása szükséges. A mécsesbélyegeken ritkán tüntetik fel a készítés helyét (FLÜGEL–SCHNEIDER–WAGNER 2000, 305), de a különböző eredetű mécsesek elkülönítésére mióta S. Loeschcke feldolgozta a vindonissai mécsesanyagot (LOESCHCKE 1919, 73–75), többféle vizsgálatot használtak. A brigetiói mécsesek eredetének meghatározására három módszert alkalmaztunk: természettudományos vizsgálatot (6 mécses-töredéken), külső formai jegyek alapján történő csoportosítást (azokon a mécseseken amelyek elérhetőek voltak) és a bélyegek elemzését, utóbbit a teljes bélyeges mécses-anyagnál elvégeztük.

A Komárom/Szőny-Vásártéri ásatásról előkerült mécsesek esetében 1996-ban lehetőségünk volt petrográfiai vizsgálatot végezteni. Ennek során a mintákat úgy választottuk ki, hogy azok különböző típusúak (nem feltétlenül firmamécsesek), eltérő minőségűek és színűek legyenek, bár a kiválogatott minták az akkor rendelkezésünkre álló leletanyag korlátozott száma miatt külső formai jegyek alapján importnak tartható darabokat nem tartalmaztak.² A vizsgálatot Józsa S. és Szakmány Gy. készítették az ELTE TTK Közvetlen geokémiai tanszékén. A vékonycsiszolatok polarizációs mikroszkóppal történt megfigyelésének eredményei szerint „a törmelék szemcsék megjelenése, minősége és mennyisége, szemcsemérete és annak eloszlása, az alapanyag tulajdonságai, a közel azonos jellegű porozitás alapján a hat kerámia mécses azonos eredetű lehet” (JÓZSA–SZAKMÁNY 1996, 3). Kontrollanyag hiányában a pontos származási helyet nem, de az

azonos helyről való származást bizonyítani lehetett, amely a vizsgált minták esetében helyi gyártásra utalhat.

Külső forma jegyek alapján az elérhető, közvetlenül megvizsgálható brigetiói lelőhelyű mécses-anyagban két fő csoport volt elkülöníthető. Az első csoport mécsesei tiszta, jó minőségű agyagból készültek, keményre égetettek, téglavörös színűek vagy másodlagos égés miatt szürkék, gondosan kidolgozottak, éles határvonalúak, sőt a negatívból történt kiformázás után még valamilyen eszközzel utólag átdolgozottak. Az olajtartótól a mécses orra élesen válik el, a *discus* gyűrűje magas, merőleges a *discusra* és meredeken csatlakozik a vállhoz, a vállon a bütykök háromszög alakúak, egy mécsesen átfúrtak (KDM ltsz.: K 1378), ami eredetileg fémmécsesek esetében felakasztásra szolgált. A bélyeg szépen metszett, jól olvasható, a mécses fala vékony, bevonat nincs. H. Deringernek a lauricum mécsesanyagban és E. Alram-Sternnek a carnuntumi mécsesek feldolgozása során tett megfigyelései (DERINGER 1965, 22, 24, 47–48; ALRAM-STERN 1989, 41–42) alapján ezek a mécsesek importnak tarthatók. Annak ellenére, hogy J. ISTENIČ ezeket a kriteriumokat csupán munkahipotézisnek tartja (ISTENIČ 1999, 222), meggyőzőbb külső formai jegyek alapján történő csoportosítási rendszer hiányában H. Deringer és E. Alram-Stern kritériumait a brigetiói mécsesanyag elemzése során alkalmazhatónak tartjuk. Az első, jó minőségű, bevonat nélküli mécsesek csoportja a többi darabtól jól lehatárolható. Esetleg további anyagvizsgálattal a második, bevonatos csoportot tudnánk alcsoportokba osztani és egy részüket észak-itáliai importárúként meghatározni.

A többi mécses anyaga porózus, színe világossárgától sötétszürkéig terjedhet. A mécsesek nincsenek gondosan kidolgozva, a határvonalak elhomályosultak, kopott vagy sokat használt negatív modellben készültek, az olajtartótól a mécses orra enyhe ívben nyúlik ki, a *discus* gyűrűje alacsony és tompaszöglet zár be a *discusszal* és a vállal is. A bélyeg lehet éles, homályos vagy gondatlanul javított, így a betűknek több kontúrvonala van. A mécses fala az importnak tartható darabokkal összehasonlítva vastagabb. A bevonat színe különböző, narancssárgától feketéig terjedhet, néhány esetben bevonat nélküliek a mécsesek. A bevonat alapján további két csoport különböztethető meg: vagy fényes firnisbevonatosak vagy matt, általában erősen kopott bevonatuk van. Egy mécses zöld ólomázás (KDM ltsz.: K 568b).

Az anyagfeldolgozás során 227 bélyeges mécsesnek a vizsgálatára volt lehetőségem. Ezek közül az első csoportba 19 mécses tartozik, amelyek közül 3

Loeschcke IX = Iványi XV típusú, 1 Iványi XVI típusú, 1 töredékes, így a pontos forma nem azonosítható, a többi darab a firmamécsesek kifejlett formáját, a Loeschcke X = Iványi XVII formát képviseli. Ezek a mécseseken a következő bélyegek szerepelnek:

- ATIMETI (KDM ltsz.: K 527b),
- COMUNI (KDM ltsz.: K 571e),
- CRESCES (KDM ltsz.: K 614c),
- FAVOR/F (Komárom/Szőny-Vásártéri ásatás ltsz.: 996.E13.034.1),
- FESTI (KDM ltsz.: K 1371, MNM ltsz.: 2.1946.152, Komárom/Szőny-Vásártéri ásatás ltsz.: 995.B15.060.1),
- FORTIS (KDM ltsz.: K 518b, KDM ltsz.: K 910, KDM ltsz.: K 1978, MNM ltsz.: 4.1936.5, MNM ltsz.: 4.1936.30),
- IEGIDI (KDM ltsz.: K 579c),
- LITOGES (MNM ltsz.: 3.1946.10),
- NERI (KDM ltsz.: K 59, KDM ltsz.: K 522b),
- PULLI (MNM ltsz.: 62.36.216),
- STROBILI/F, STROBILIS (KDM ltsz.: K 619a, KDM ltsz.: K 1357).

Ezek a bélyegeken szereplő fazekasmesterek műhelyei Észak-Itáliában kereshetők.³ Fortis, valószínűleg Lucius Aemilius Fortis műhelye Modena (*Mutina*) környékén, Savignano sul Panaroban határozható meg, ahol téglán és mécsesnegatívon is megjelent bélyege, E. Alram-Stern szerint leletstatistika alapján Aquileia és Padova környékén is lehetett műhelye (CIL XI 6689,12, LOESCHCKE 1919, 92–94; BUCHI 1975, 65–71; BAILEY 1980, 96; ALRAM-STERN 1989, 72). Festus és Nerus fazekasok szintén Modenához (*Mutina*) vagy környékéhez kötődtek (FLÜGEL–SCHNEIDER–WAGNER 2000, 348). Strobilus mester műhelyét S. Loeschcke Magretába, Modena (*Mutina*) környékére helyezte (LOESCHCKE 1919, 104–105; BAILEY 1980, 101; ALRAM-STERN 1989, 80), de ezt W. Harris nem tartja kielégítően bizonyítottnak (HARRIS 1980, 132).

Ezek alapján 19 firmamécsest észak-itáliai, közelebbiről esetleg Modenából és környékéről származó importárúnak tarthatunk, de elképzelhető, hogy további anyagvizsgálatok növelnék ezt a számot. *Brigetio* kereskedelmi kapcsolatai Észak-Itáliával az egyéb régészeti leletanyag kapcsán bizonyítottak, ez elvileg lehetővé teszi mécsesek szállítását is.

A mécses bélyegének képzése alapján két mécses – CCORVRS és CIVNBIT bélyeggel – eltér az észak-itáliai és duna-vidéki gyakorlattól, ezek *tria nomina* rövidítéséből állnak és negatívak. A mécsesek formája (Loeschcke VIII = Iványi VII) sem a Duna-vidéken gyakori, hanem a Mediterraneumban divatos. A CCORVRS bélyeges mécses formája, bélyege és

minőségi jegyei alapján, a CIVNBIT bélyegest Iványi D. katalógusának leírása alapján importnak tartom. C. Cornelius Ursus mécsese *Africa Proconsularis*-ből (esetleg Dél-Itáliából), C. Iunius Bitus mécsese Róma környékéről kerülhetett *Brigeti*őba. Ugyancsak Róma környékén készültek Florentius termékei. Ezeknek közelebbi gyártása vagy jogtalan másolása számomra nem ismert. C. Iunius Bitus és Florentius mécseskészítő tevékenysége a késő Antoninus – Severus korra keltezhető, C. Cornelius Ursus termelési időszaka 130–200 (esetleg ezen belül is esetleg 150–180) közé tehető (BAILEY 1980, 95, 97; 1988, 97).

Külső formai jegyek alapján a második csoportba sorolt brigetiői bélyeges mécseseket, eddigi ismereteink szerint leginkább provinciális illetve helyi termékeknek tarthatjuk. Közelebbi készítési helyük meghatározásához a rajtuk lévő bélyegek elemzése nyújt információkat. Ezek a bélyegek részben észak-itáliai mesterek neveit mutatják, részben provinciális, elsősorban pannoniai fazekasokhoz köthetők.

2. A távolsági kereskedelem vizsgálata a mécsesbélyegek alapján

Mécsesek importálásának lehetőségei

A mécsesek bizonyos formáinak és a rajtuk lévő fazekasmester bélyegeknél széles körben való elterjedése, egyszerű, könnyen kivitelezhető formáik és olcsóságuk felteszi a kérdést, hogy milyen módon forgalmazták őket. Erre a következő magyarázatok adódnak: 1. Számolhatunk a mécsesek hosszú távú exportjával, amelynek során egy-egy központi termelési helyről szállították el őket a Római Birodalom különböző részeire.

2. A termelés licenz alatt másodlagos helyeken folyt, azaz az eredeti mécsesformát készítő fazekas bélyegével ellátott mécseseket fiókvállalatok készítettek, amelyek az adott terület kisebb-nagyobb körzetét látták el termékeikkel.

3. A termelés licenz nélkül másodlagos helyeken történt.

4. Több helyen termeltek, de azt olyan fazekasok végezték akik egyik helyről a másikra költöztek. (DUNCAN-JONES 1990, 48–49; FLÜGEL–SCHNEIDER–WAGNER 2000, 307).

Az utolsó lehetőségnek a mécses típusok és a mécses bélyegek széles területeken való elterjedése valamint a nagy léptékű termelés ellentmond, bár azt nem minden esetben zárhatjuk ki. Például Phoetaspus, a legkorábbi észak-itáliai firmamécsest készítő fazekasok (csak Loeschcke IX típust gyártott) egyike a Kr. u. 1. század végén valószínűleg áttelepedett Egyiptomba, ahol áttért a helyben divatos mécsesek gyártására (Loeschcke VIII), de azokat továbbra is észak-itáliai

firmamécsesekre jellemző szignatúrával látta el (BAILEY 1980, 100, 1988, 99).

A mécsesek feldolgozását végző régészek általában a 3. lehetőséget fogadják el (DERINGER 1965, 19; ALRAM-STERN 1989, 41; PONGRÁCZ 1990, 140; 1991, 31). Kiindulási alapjuk, hogy az antikvitás a márkavédelem fogalmát nem ismerte. Az egyes formák és bélyegek óriási elterjedése, nagy mennyisége és sokféle kivitele, minősége arra utal, hogy készítésük független, a helyi kereslet kielégítésére szolgáló lokális műhelyekben történt. Egy gyakorlott fazekas számára a mécsesek elkészítése nem jelentett gondot. A fazekasok többsége nem saját negatívot használt, hanem jobb esetben másik mester által készített negatív vagy tömör pozitív modellt vásárolt, rosszabb esetben kész mécsesről vett le mintát, így a leformázással a másoló az eredeti modellt készítő fazekas nevét is átvette. Többszörös másolás során a bélyegek betűi elvesztették éles határvonalait, végül olvashatatlanná koptak.

Ezzel szemben S. v. Schnurbein felhívta a figyelmet, hogy jóllehet a *Lex Cornelia de Falsis* nem lép fel a firmabélyegek hamisítása vagy jogtalan használata ellen, magánjogi per kezdeményezhető volt a tisztességtelenül konkuráló műhellyel szemben, sőt a megtevesztett vásárlók kártérítési igényéért is (SCHNURBEIN 1971, 270, Anm. 37).

A modern gazdaságtörténeti, régészeti kutatás bár nem tagadja a jogtalan másolatok készítését, gazdaságilag meghatározónak az első két lehetőséget tartja és a vita ezek mértékéről, dominanciájáról szól. W. V. Harris szerint a mécsesek távolsági kereskedelme speciális helyzetektől eltekintve – például frissen meghódított provinciák katonaságának gyors ellátása – gazdaságtalan lett volna, hiszen a nyersanyag mindenütt megtalálható volt és készítésük különösebb technikai ügyességet nem igényelt. Ha a ránk maradt feliratok alapján a mécsesek áráként egy *ast* számolunk (mécsesek ára mécseseken feltüntetve: AE 1940, 164, CIL VIII 10478, 1a, 22642, 4a-f, XIII 10001, 19, mécses ára egy pompeii feliraton, ha az *inltniumot* mécsesként fordítjuk: CIL IV 5380), 1000 mécses szállítása szárazföldön 200 mérföldön túl már meghaladta volna a nyereséget, vízi szállítás esetében pedig a közvetítő kereskedelem csökkentette a hasznot (HARRIS 1980, 134–135; 1993, 187–188).

A mécsesek korlátozott exportálásával ellenben D. Bailey számol a mécsesek nagy tömegeinek a hosszú távú kereskedelemben való részvételével. A mécsesek ára valójában nem ismert, Diocletianus Ármaximáló rendelete ennél a szövegrésznél hiányos, az *inltnium* nem feltétlenül mécsesest jelent, a W. V. Harris által felhasznált mécsesfeliratok másképpen is feloldhatóak. Ráadásul forma, méret és minőség szerint a mécsesek

ára igen különböző lehetett. A szállítási költségek sem olyan korlátozóak, az olcsó tömegcikk nagy tömegű szállítása birodalom szerte jelentős volt. Ezen túlmenően a mécsesek egyik fő felhasználója a római hadsereg. Ha a katonák mécsesest akartak, márpedig akartak, akkor a magas szállítási költségek ellenére is megkapták azt (BAILEY 1987, 61–63). Ugyanezen a véleményen van R. Duncan-Jones is. A mécsesek szállítása összehasonlítva például a gabonával nem volt gazdaságtalanabb, továbbá azok a kereskedők akik egyik irányba meghatározott termékeket szállítottak, nem mindig tudták raktárterületüket a visszafelé úton luxuscikkkel feltölteni, ilyen esetben tömegcikk szállítása is gazdaságosabb volt, mint az üres raktárterület (DUNCAN-JONES 1990, 49). Azokon a területeken, ahol az olíva nem termelt meg, a mécsesek megjelenése kapcsolatba hozható az olívaolaj szállításával, amely sok esetben kimutathatóan a katonai jelenléttel függött össze (LEIBUNDGUT 1975, 100; 1977, 99; PONGRÁCZ 1990, 136; 1991, 136). Mécseseknek az olajszállításokkal való összefüggésére utal az a tényező is, hogy bár terra sigillatát nagy számban szállítottak a barbaricum területre, mécsesek ott csak igen korlátozott számban találhatóak. Ezek kereskedelmi utak közelében kerültek elő és elsősorban római kereskedők tulajdonának, nem pedig kereskedelmi árucikknek tarthatók, mint ahogyan olívaolaj szállítására sincs adatunk (KREKOVIČ 1996, 142).

Az 1990-es években *Castra Reginából*, *Augusta Vindelicumból*, *Vindonissából*, *Cosából*, *Romából*, *Aquileiából*, *Carnuntumból*, *Emonából* és *Poetovióból* előkerült mécseseken végzett anyagvizsgálatok eredményei azt mutatták, hogy az ezeken a helyeken talált mécsesek egy jelentős része importált volt és azok csaknem kizárólag Modenából származtak (ISTENIČ 1999, 151–154, FLÜGEL–SCHNEIDER–WAGNER 2000, 307). Ezek szerint Modena jelentős szerepet játszott a mécsesek távolsági kereskedelmében. *Mutinát* Plinius a terra sigillata – amit ő samosinak nevezett – termelési központjai között sorolta fel, amelyek termékeit tengeren és szárazföldön messze elszállították (Plinius Nat. Hist. XXXV, XLVI, 160–101). Esetleg ezek, a kerámia szállításában meglévő kereskedelmi kapcsolatok segíthették a mécsesek elszállítását is (HARRIS 1980, 136).

Kereskedelmi körzetek a Római Birodalomban a mécsesbélyegek alapján

Függetlenül attól, hogy a mécsesek forgalmazásának milyen lehetőségeivel számolunk, a mécsesbélyegek elterjedési körzetük nagysága alapján a következő csoportokba oszthatók:

1. Mécsesek, amelyek bélyegei izoláltan, kis számban, egy település territóriumán belül terjedtek csak el, termelésük szerény és rövid életű helyi műhelyekhez kötődik.

2. Regionálisan, több település territóriumán keresztül elterjedt mécsesek, amelyek kis számban a készítési hely provinciahatárán túl is jelentkezhetnek. Ezek a termelést kevésbé meghatározó manufaktúrákban készültek vagy utazó kereskedők terjeszthették őket.

3. Olyan mécsesek, amelyek a Római Birodalom jelentős kiterjedésű területein keresztül forgalomban voltak. Ezeket a mécseseket több különböző központban gyártották, de lehetnek importáltak vagy jogtalanul másolt példányok is. Az 1. századi általánosan elterjedt mécsesformák helyett a 2. század elejétől a mécsesek formái és bélyegei alapján önálló kereskedelmi körzetek kialakulásával számolhatunk.

A Mediterraneumtól északra lévő területek önmagukban két részre oszthatók, bár a jellegzetes északon elterjedt bélyegek mindkét csoportban megtalálhatók, csak megoszlásuk különböző.

A. Észak-Itáliában és a dunai provinciákban (*Gallia Cisalpina, Raetia, Noricum, Pannonia, Dacia*) az észak-itáliai eredetű Loeschcke I/C = Iványi I típusú volutás reliefes és a Loeschcke IX = Iványi XV, XVI, Loeschcke X = Iványi XVII típusú firmamécsesek dominálnak, amelyeknél a fül használata rendkívül ritka. Még a raetiai *Castra Reginában* is a S. von Schnurbein által közölt 192 firmamécses közül csak 3 rendelkezik füllel (SCHNURBEIN 1971, 273). Ezek a formák az 1. század utolsó harmadában Észak-Itáliában kialakult típusok (LEIBUNDGUT 1975, 103–106; 1977, 98). Firmabélyegeik általában *cognomina*, néhány esetben a *tria nomina* kezdőbetűiből állnak. A leggyakrabban előforduló bélyegek – Cresce(n)s és Vibianus – Észak-Itálián és a dunai provinciákon kívül csak kis számban terjedtek el. A Fortis bélyeges mécsesek száma ugyan ezeken a területeken is rendkívül magas, de Atimetus és Strobilus nevével bélyegzett darabok kis számban fordulnak csak elő (HARRIS 1980, 129–132; DUNCAN-JONES 1990, 52–55). Ezenkívül kizárólag vagy főleg a dunai provinciákban jelentkeztek az Aprio, Cassius, Cerialis, Litogenes, Octav(iv)us, QGC, Verecundus és Vibianus észak-itáliai fazekasmesterek bélyegei (LEIBUNDGUT 1975, 103–106; BALUTA 1986, 442).

B. *Britannia Germania Inferior és Superior, Gallia Belgica*, ahol a Loeschcke I B, Loeschcke IV típus változatai, illetve degenerált formái, Loeschcke V, IX, X, XI, kis számban VIII típusok terjedtek el (BAILEY 1988, 150–156). A firmamécseseken főleg Fortis, Atimetus és Strobilus bélyegek szerepelnek. Ezen

belül a Rajna-vidéken, ahol az 1. században a volutás-reliefes mécsesek voltak uralkodóak, a Flavius-kortól egyrészt a mécseshasználat visszaesett, másrészt önálló fejlődés kezdődött, a firmamécsesek (Loeschcke IX) füles változatai terjedtek el. Jellegzetes, csak a Rajna-vidékre koncentrálódó bélyegeik: Atillus, Attusa, Capito, Eucarpus, Gellius, L. Hosorus, Santonis, Surillus (VEGAS 1966, 76–77; SCHNURBEIN 1977, 70; LEIBUNDGUT 1975, 103–106; 1977, 98).

R. Duncan-Jones vizsgálatai szerint az A és B csoport jellegzetes bélyegei egyaránt észak-itáliai eredetűek, de nem egyidősek, fő elterjedési idejük között kronológiai különbségek rajzolódnak ki a lelőhelyek fő mécseshasználati ideje alapján. A B csoport bélyegei már az 1. században léteztek, termelésük a 3. századra erősen lecsökkent. Az A csoport vezető bélyegei az 1. században még nem léteztek, termelésük megindulása a 2. században működő mesterekhez köthető (DUNCAN-JONES 1990, 52–55). Az általában mindenhol legnagyobb számban meglévő Fortis bélyeges mécsesek itáliai termelése, amely az 1. század közepe előtt már megindult (magdalensbergi darabok) a 2. század végén megszűnt – legkésőbbi itáliai termékek a regensburgi példányok (FLÜGEL-SCHNEIDER-WAGNER 2000, 305) – a dunai provinciák piacait (A csoport) elsősorban Cresce(n)s és Vibianus vették át. Ez lehet az oka, hogy *Castra Reginában* és *Lauriacumban* a Fortis bélyeges mécsesek aránya lényegesen alacsonyabb mint máshol (SCHNURBEIN 1971, 270–271).

C. Dél- és Közép-Itáliában, Dél-Galliában, a hispán provinciákban, Észak-Afrikában az észak-i mécsesbélyegek szinte teljesen ismeretlenek (például a karthagoi mécsesanyagban egy Fortis bélyeges mécses került elő), helyettük *tria nomina*-ból képzett bélyegek terjedtek el (BAILEY 1988, 96–99, 179–182): CCLOUC (C. Clodius Successus), IUNIALEXI (Iunius Alexis), CIUNDRAC (C. Iunius Draco), MNOVIVST (M. Novius Iustus) és COPPIRES (C. Oppius Restitus). Ez utóbbi bélyegek főleg Észak-Afrikában gyakoriak, közép- vagy dél-itáliai eredetűek, a COPPIRES mécseseket Domitianus, Traianus uralkodásától gyártották, a többi termelése az Antoninus-korban indult meg. A helyi fazekasipar csak az itáliai import csökkenése után kezdte meg a nagy mennyiségű mécsestermelést a késő Flavius-korban. A C csoport bélyegei egyáltalán nem jelennek meg az A csoport törzsterületén, kis számban jelentkeznek a gall-germán provinciákban (DUNCAN-JONES 1990, 55–57). A C csoport területein a vezető mécsesforma a Loeschcke VIII típus, illetve ennek változatai (LEIBUNDGUT 1975, 98).

D. A Kelet-Mediterraneumban az A, B és C csoport bélyegei csak korlátozott számban találhatóak meg, a mécseskészítés eltérő hagyományai a formaadásban is érvényesültek (DUNCAN-JONES 1990, 57–58; LEIBUNDGUT 1975, 98).

A legjelentősebb keleti műhely, amely az itáliai importtal is fel tudta venni a versenyt *Cnidus*-ban a Romanesis műhely, amely tevékenységét Nero uralkodása alatt vagy a kora Flavius-korban kezdhette meg. A korai darabok Loeschke IB, IV és Broneer XXI formájúak, a vezető forma a Loeschke VIII típus, illetve ennek helyi változatai (BAILEY 1988, 326–330).

Achaeaban az egyik legfontosabb műhely *Corinthus* és/vagy *Patras*, ahol a Loeschke VIII típusból kialakult formát, a Broneer XXVII típust készítették főleg, a Kr. u. 2. század közepétől a 3. század végéig, amikor az atheni műhelyek vették át szerepüket (BAILEY 1988, 401–402). Athenban az 1. század végétől a helyi kereslet kielégítésére készítettek mécseseket, amelyeket kis mennyiségben a Peloponnészoszra is szállítottak. A 2. század végén kezdték meg a korinthusi mécsesek utánzását, majd a 3. század elején az atheni mécsesipar tevékenysége ugrásszerűen megnövekedett és az exportban átvette a korinthusi műhelyek addigi domináns szerepét. Feltételezhető, hogy sok korinthusi mécseskészítő áttelepült Athenba, ahol főleg „*Alpha-Globule*” mécseseket, figurális mécseseket, Broneer XVII típust, a 4. században Broneer XXVIII típust készítették (BAILEY 1988, 407–408; KARIVERI 1996, 32–34, 44–45).

A 2. század elején ezek a blokkok önálló kereskedelmi körzetekké váltak, amelyek között kevés átfedés volt és csak a későantik észak-afrikai mécsesek nagy exportja tudta áttörni őket (VEGAS 1966, 76–77; SCHNURBEIN 1977, 70; LEIBUNDGUT 1975, 103–106; 1977, 98).

3. A regionális kereskedelem és a helyi termelés kérdése a mécsesbélyegek alapján

Az institores rendszer lehetőségei a mécseskészítésben

A provinciákban, különösen *Pannoniában* sok mécses készítésére szolgáló negatívot (*matrices*) találtak, amelyek az intenzív, helyi termelésre utalnak. Mécsesnegatívokon és késztermékeken gyakran előfordul, hogy a névbélyeg rosszul betűzött, javított vagy ligaturákat használnak, tehát nem egyszerűen az import mécsesek, ezzel együtt, az azokon lévő bélyegek szolgálai másolásáról van szó. Ezen kívül a helyi, illetve provinciális fazekasok is elláthatták saját névbélyegeikkel termékeiket, például *Victorianus* (*Intercisa*, *Aquincum*), *Iustinianus*, *Oceanus*, *Ursulus* (*Poetovio*), *Carus* (*Mursa*), *Nasus* (*Siscia*) *Pan-*

noniában (SZENTLÉLEKY 1959, 172; PONGRÁCZ 1991, 32; PÓCZY 1957, 88; VIKIĆ-BELANČIĆ 1971, 34, 36–37, 41; 1976 LIII; ŠUBIĆ 1975, 84–85), *Maternus*, *Severus*, *Similis*, *Mar[- -]* a regensburgi mécsesanyagban (SCHNURBEIN 1971, 266, 269–270), *sőt Primus*, *Ursus*, *Verus*, *Victorianus*, *Lucatus* a *lauriacumi* mécsesek között (DERINGER 1965, 44).

Az is előfordul, hogy a bélyeg helyi formát mutató mécses típusra kerül, amely esetben az előkép nem importból származott. Az *aquincumi* gázgyári fazekas telepen egy Iványi IV típusú mécsesen egy észak-itáliai mester, *Lucius* bélyege szerepel, egy másikon PUTEI (vagy RUTILI)/ERMO/CAT(i)S retrográd bekarcolás, egy harmadikon PETIL bélyeg látható, egy Iványi IX negatívon [F]LORENTINUS FECIT, egy másikon PETILIUS kurzív felirat, egy harmadikon AQ(i)lius SECUN(dus vagy -inus) retrográd felirat olvasható a mécsesnegatív belső oldalán. Utóbbiak helyi fazekasokat jelölnek (KUZSINSZKY 1932, 273–274, 282. ábra, 284–297, 287, 303, 304. ábra). Ugyanígy a *poetoviói* *Oceanus* és *Ursulus* az itáliai eredetű Iványi III, VII, XVII formák mellett gyártották az Iványi IV, helyi változatot is. A *Mursában* működő *Carus* Iványi I, III, IV, VIII típusú mécseseket egyaránt készített (VIKIĆ-BELANČIĆ 1971, 36–37, 42–43).

A tömör vagy csaknem tömör pozitív modellek is a kész mécsesek egyszerű leformázása ellen szólnak. Ezek negatív modellek előállítására szolgáltak. Firmabélyeg nincs rajtuk, talán azért, hogy különböző bélyeget pecsételjenek a róluk készült negatívra vagy bélyeg nélküliek maradtak. *Pannoniában* pozitív modelleket ismerünk *Aquincumból* (KUZSINSZKY 1932, 258–259, 267, 293, 301–303, 260, 261, 298, 299, 307–312. ábra; IVÁNYI 1935, Kat. Nr.: 4417, 4418, 4419, 4420, 4421, 4422, 4426, 4427, 4428, Taf. LXVIII. 5–7, LXIX. 6), *Brigetióból* (IVÁNYI 1935, Kat. Nr. 4425, Taf. LXIX. 1.), *Mursából* (IVÁNYI 1935, Kat. Nr. 4423, Taf. XLVI.9), *Poetovióból* (ABRAMIĆ 1925, Abb. 27, SARIA 1935, Taf. 3, 1–3, VIKIĆ-BELANČIĆ 1976, T. 13. 60–62; IVÁNYI 1935, Kat. Nr. 4429, 4430, 4431) és *Sisciaból* (IVÁNYI 1935, Kat. Nr. 4424).

Azok a tényezők, hogy a mécsesbélyegeket javították, hogy a dunai provinciák mécsesanyagában provinciális fazekasok is bélyegeztek, úgy észak-itáliai formákon, mint helyben kifejldött típusokon, végül, hogy észak-itáliai mesterek bélyegei helyi formákon is megjelennek, véleményem szerint kétségtelenné teszi a mécsesbélyegek meghatározott szerepét. Ennek a szerepnek a magyarázatára jó lehetőséget nyújt W. V. Harris hipotézise a licenz alatt történő gyártásról, a fiókvállalatok tevékenységéről.

Az *institores* rendszer jól ismert a terra sigillata termelésében és feltételezhető az üvegyártásban is (HARRIS 1993, 187–188). Üzleti érzékkel rendelkező műhelytulajdonosok gyakorlott fazekasokat küldhettek olyan területekre, ahol a gyorsan kialakuló helyi piacok – például a meghódított területeken alapított legiotáborok – jelentős keresletet biztosítottak egyes termékek iránt. Római jogi források szerint az *institor* mindenféle üzleti vállalkozás kijelölt (*praepositus*) irányítója (Paulus Dig. XIV. 3.18; 3.4; Gaius Inst. IV. 71; Ulpian Dig. XIV. 3.1, 3.5, 11, Dig. XXXII. 91.2.). A műhely szervezetén belül ő foglalkozott a szállítókkal, a vásárlókkal való törvényes tranzakciókkal, vásárolta a nyersanyagot és a termeléshez szükséges eszközöket, a munkások ételmét és ruházatát, vett vagy szerződöttetett speciális feladatokra munkaerőt, eladta a termékeket a nagy- és kiskereskedelemben. Lehetett rabszolga, felszabadított rabszolga vagy szabad személy (AUBERT 1993, 173). *Institor* megjelölése csak öt feliraton fordul elő (CIL VI 10007 = ILS 7608, CIL IX 3027 = ILS 7546, CIL XI 1621 = ILS 7607, CIL III 13523, 14206, 21 = ILS 7479 = AE 1898(?), 148), de az *institor* fogalma részben fedi a *officinartort*. Ennek megfelelően W. V. Harris szerint a legelterjedtebb mécsesbélyegek megjelenése fióközemek hálózatának lehettek következményei, ahol a mécsesekre a termelési folyamatot megindító mester névbélyegét tették (HARRIS 1980, 141).

Brigetióban FORTIS bélyeg nemcsak mécseseken jelenik meg, hanem egy sárga anyagú, bevonat nélküli, általánosan a 2–3. századra keltezhető (GABLER 1989, 477, 480; MIGLBAUER 1990, 22) dörzstálperemen is (MNM Itsz.: 79/1902,35). Mécseskészítő fazekasmester bélyege más típusú kerámián előfordulhat. A pannoniai fazekasműhelyek között kizárólag mécsesek készítésére specializálódott üzemet nem ismerünk (PONGRÁCZ 1991, 32). Két poetovioi fazekasmester, Iustinianus és Ursulus bélyegei mécsesen és dörzstálon egyaránt megjelentek (ISTENIČ 1999, 193–194). Konyhai kerámiát a foglalás

korai időszakától eltekintve nem importáltak, a dörzstálat pedig nem leformázással készítették, így a bélyeg másolás során történő átvétele kizárható. Ez a brigetiói FORTIS bélyeg ugyanakkor az észak-itáliai mesterek fiókvállalatainak tevékenységével jól magyarázható lenne, bár azt önmagában még nem bizonyítja.

Az *institor* rendszer ellen szól viszont az a tény, hogy *Brigetióban* a Kurucdombi és a Gerhát, katonai fazekastelepeken együtt fordulnak elő FORTIS és IEGIDI bélyeges negatívok (BÓNIS 1977, Abb. 1: 4, 9, 11; 1979, Abb: 1, 2, 3), ami inkább jogtalan másolásra, mint egyik vagy másik mester fiókvállalatára utal. Ehhez hasonlóan pl. Montansban, a fazekasközpontban az itáliai L. Munatius Threptus és az afrikai M. Novius Iustus helyi készítésű mécsesei együtt kerültek elő (BAILEY 1988, 95). Sok mécsesen vagy negatívon világosan látható, hogy kész mécsesről vették le a mintát, a betűk kisebbedése, kopottsága, vagy, hogy több kontúrvonaluk van, egyaránt erre utal.

Észak-itáliai és provinciális fazekasmesterek mécsesnegatívjai Pannoniában

A *Pannoniában* előkerült nem import, hanem provinciális termékeknek tartható mécseseken észak-itáliai mesterek vagy helyi, többnyire pannoniai mesterek nevei szerepelnek.

Függetlenül attól, hogy a mécsesek legálisan, észak-itáliai mesterek fiókműhelyében vagy illegálisan, egyszerű leformázás során készültek, termelésükre közvetlen bizonyítékot az előkerült negatívok nyújtanak. A mécsesnegatívok alapján Aprio, Cresce(n)s, Favorinus, Fortis, Iegidius, Lucius, Octavivus, QGC, Sextus, Strobilus és Vibianus észak-itáliai fazekasok nevével ellátott mécsesek gyártása bizonyított *Pannoniában*. A rendelkezésemre álló szakirodalomból az általam ismert pannoniai lelőhelyű, észak-itáliai mesterek neveit feltüntető negatívok előkerülési, ezáltal ezek mécseseinek bizonyított gyártási helyeit a következő táblázat foglalja össze:

Név	Lelőhely	Publikálás helye
APRIO	<i>Aquincum</i>	Kuzsinszky 1932, 280; Iványi 1935, Kat. Nr. 4540
CRESC(N)S	<i>Aquincum</i>	Kuzsinszky 1932, 289;
	<i>Poetovio</i>	Istenič 1999, 157–159; Abramić 1925, 89; Šubic 1975, Pl 12:57; Iványi 1935, Kat. Nr. 4547.
	<i>Savaria</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 4541, Taf. LXXIV, 4542–4546.
FAVOR	<i>Aquincum</i>	Kuzsinszky 1932, 280; Iványi 1935, Kat. Nr. 4548.
FORTIS	<i>Aquincum</i>	Kuzsinszky 1932, 273–274, 279–280. ábra; Iványi 1935, Kat. Nr. 4558–4560; Szentlélek 1959, 172.
	<i>Brigetio</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 4550, Taf. LXXIV. 7., 4551; Taf. LXXIV, 4552, 4553; Bónis 1977, 110, Abb. 1:9, 11; Bónis 1979, Abb. 11:2, Abb. 21:2a–b, Abb. 11:2, Abb. 21:6, MNM Itsz.: 15.1934.3, 16.1934.5, 16.1934.6, 7.1940.34, 7.1940.64, 61.13.188.

Név	Lelőhely	Publikálás helye
FORTIS	<i>Intercisa Mursa Poetovio Savaria Siscia</i>	Póczy 1957, 90. Iványi 1935, Kat. Nr. 4549, 4555, 4557. Istenič 1999, 184 (anyagvizsgálat) Iványi 1935, Kat. Nr. 4556. Iványi 1935, Kat. Nr. 4554.
IEGIDIUS	<i>Brigetio</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 4561, Taf. LXXIV.2; Bónis 1977, Abb. 1:10, Abb. 4:2a–b; Bónis 1979, Abb. 11:2, Abb. 21:2a–b. (MNM Ltsz.: 89/1889.2, 15.1934.2, 16.1934.7, 7.1940.33)
LUCIUS	<i>Aquincum Poetovio</i>	Kuzsinszky 1932, 281, 290–291; Iványi 1935, Kat. Nr. 4562, 4563. Istenič 1999, 190.
OCTAVIVUS	<i>Siscia</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 4565.
QGC	<i>Brigetio Savaria</i>	MNM lsz.: 70/1890.I.13. Iványi 1935, kat. Nr. 4566, Taf. LXXIV. 5, 4567–4570.
SEXTUS	<i>Aquincum Brigetio</i>	Kuzsinszky 1932, 281–282; Szentlélek 1959, 172; Iványi 1935, Kat. Nr. 4574, 4575. Iványi 1935, Kat. Nr. 4573.
STROBILUS	<i>Brigetio</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 4576, Taf. XCIX. 17., KDM ltsz. K 1355.
VIBIANUS	<i>Poetovio Savaria Siscia</i>	Istenič 1999, 184 (anyagvizsgálat) Iványi 1935, Kat. Nr. 4587. Iványi 1935, Kat. Nr. 4585, Taf. XCIX. 24, 4586.

A feltehetően provinciális készítésű észak-itáliai mesterneves mécsesek gyártási helyének meghatározása természettudományos anyagvizsgálatok nélkül nehézségekbe ütközik, így ezek a mécsesek regionális kereskedelmi kapcsolatok meghatározására csak korlátozott információkat nyújtanak. Véleményem szerint azonban a provinciális, többnyire pannoniai fazekasmesterek bélyegével ellátott mécsesek és ezeknek egy, legfeljebb néhány helyen előkerült negatívjai jól mutatják a kiskereskedelmi kapcsolatokat, legalábbis azon lelőhelyek esetében, ahol egy-egy fazekasmester bélyegei jelentősebb mennyiségben kerültek elő. (Természetesen számolnunk kell azzal, hogy egyszerűen a felhasználó vitte poggyászában magával mécsesét, el-

sősorban abban az esetben, ha egy bélyeg az adott lelőhelyen izoláltan jelentkezik.)

Pannoniában a publikált leletek alapján a következő helyi fazekasmesterek ismertek, akik nevükkel bélyegezték mécseseiket: Aq(ilius) Secun(dus vagy -dinus), Attius Restituanus, Carus, Decimus, Exoratus, Fabius, Flavius(?), Florentinus, Ingenu(us), Iustinianus, (Maximianus, nem bélyegzett, csak a negatív külső oldalára karcolta be nevét), Nasus, Oceanus, Petilius, R. Primitivus, Prude (?), Pur[...], Urs, Ursus, Ursulus, Verus, Victoralis, Pacatus és [...]re.

Az itt felsorolt mesterek előkerült negatívjainak és kész termékeinek lelőhelyeit a következő táblázat foglalja össze.

Név/bélyeg	Negatív lelőhelye vagy feltételezett műhely	Mécses lelőhelye	Publikálás helye
Aq(ilius) Secun(dus vagy -dinus)	<i>Aquincum</i>	–	Kuzsinszky 1932, 287. ábra
ATTI RESTITUANI	Savaria	–	Buócz 1991, Kat. Nr. 111.
Carus	<i>Mursa</i>	<i>Mursa</i>	Iványi 1935, 1584, 1585, 3716–3717; Vikić-Belančić 1971, 36–37.
Decimus(?)	poetovioi vagy észak-itáliai mester	<i>Poetovio, Vindobona, Sarmizegetusa</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 1912, 1913, 3764; Alicu 1994, 90, Kat. Nr. 1114.
EXORATI	<i>Poetovio</i>	<i>Aquincum, Arrabona, Poetovio,</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 1964–1967, 3771, Istenič 1999, 158.
FABI	<i>Aquincum</i>	<i>Aquincum</i>	Kuzsinszky 1932, 2192, 297. ábra.

Név/bélyeg	Negatív lelőhelye vagy feltételezett műhely	Mécses lelőhelye	Publikálás helye
Florentinus	<i>Aquincum</i>	<i>Aquincum, Brigetio</i>	Kuzsinszky 1932, 296–297, 303. ábra
Ingenus	<i>Pannonia</i>	Baden, <i>Brigetio, Carnuntum, Intercisa, Potovio, Siscia, Vindobona, Emona, Sarmizegetusa</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 2439–2446, 3849–3851; Alram-Stern 1989, 74; Istenič 1999, 222; Neumann 1967, 14, Kat. Nr. 36; Plesničar-Gec 1972, Taf. LIX, Grab 213; CIL III 12012, 49, 14114, 6; Alicu 1994, Kat. Nr. 1169
Iustinianus	<i>Poetovio</i>	<i>Poetovio, Siscia, Flavia Solva, Mursa, Maribor, Ruše, Eitzendorf, Deutschkreuz, Carnuntum, Aquae Iasae, Sopiana, (mortaria: Poetovio, Mursa, Singidunum, Viminacium, Virunum, Flavia Solva, Carnuntum, Apulum)</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 2450–2463, 3854–3855, 3989(?); Abramić 1925, 86–88; Vikić-Belančić 1971, 34; 1976, LIII; Šubic 1975, 85, T. 5. 20, T. 8. 33–37; Alram-Stern 1989, Kat. Nr. 255; Istenič 1999, 158, 165, 191–192.
Maximianus	<i>Aquincum</i>	–	Kuzsinszky 1932, 284. ábra, 275–276.
Nanus	<i>Siscia</i>	<i>Siscia</i>	Vikić-Belančić 1971, 41.
Oceanus	<i>Poetovio</i>	<i>Brigetio, Poetovio, Lauriacum, Apulum (?)</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 2603–2606, 3883, 4564; Abramić 1925, 89, 86–88; Vikić-Belančić 1971, 34; Šubic 1975, 85, T. 13, 569, T. 6. 26–27, T. 7. 28, T. 3. 13, 11; Istenič 1999, Table 10
[Pac]atus (?) PACAT	<i>Aquincum</i>	<i>Mursa</i>	Kuzsinszky 1932, 275–276; Iványi 1935, Kat. Nr. 2666–2667.
Petilius	<i>Aquincum</i>	–	Kuzsinszky 1932, 273–274, 282–283. ábra, 296–297, 304. ábra, <i>IB(?)</i> 1991, Kat. Nr. 107.
R. Primitivus	<i>Savaria</i>	–	Buócz 1991, Kat. Nr. 109, 110.
PRUDE	<i>Poetovio</i>	<i>Poetovio</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 2673; Istenič 1999, 157–159.
Pur[...]	<i>Carnuntum</i>	–	Alram-Stern 1989, 305, Kat. Nr. 638, Taf. 47.
PUTEI (RUTILI?)/ERMO/ CAT(IS)	<i>Aquincum</i>	–	Kuzsinszky 1932, 290–291.
VRS	<i>Poetovio</i>	<i>Poetovio</i>	Iványi 1935, 2838–2841, 3956–3957; Istenič 1999, 157–159.
Ursulus, Ursus	<i>Aquincum, Poetovio, Savaria</i>	<i>Ad Flexum, Aquincum, Arrabona, Poetovio, Brigetio, Carnuntum, Gorsium, Intercisa, Aquae Iasae, Mursa, Scarbantia, Salla, Flavia Solva, Lauriacum, Ovilava, Tibiscum, Apulum</i>	Abramić 1925, 86–89; Vikić-Belančić 1971, 34; Šubic 1975, 85, T. 8, 32, T. 7. 29–31, T. 14. 64–67; Istenič 1999, 184, 194–196, 223; Alram-Stern 1989, Kat. Nr. 314–318, 522–524; Parragi 1971, 60; Iványi 1935, Kat. Nr. 2772–2836, 3945–3955, 4577–4584; Pongrácz 1990, Abb. 1, 17, 37, A4; Deringer 1965, 23–24, 27, Kat. Nr. 228, 264/265, 294; CIL III 12012.95d; Gostar 1961, 17, 171, Fig. 14, Kat. Nr. 430.
Verus	<i>Poetovio, Lauriacum (?)</i>	<i>Brigetio, Neviodunum, Poetovio, Savaria, Siscia, Schwechat, Zeiselmauer, Emona, Lauriacum</i>	Iványi 1935, 2842–2855; Istenič 1999, 157–159; Deringer 1965, 39–42.

Név/bélyeg	Negatív lelőhelye vagy feltételezett műhely	Mécses lelőhelye	Publikálás helye
Victorialis	<i>Aquincum, Intercisa, Mursa</i>	Alcsút, <i>Ad Flexum, Aquincum, Baden Brigetio, Carnuntum Gorsium, Intercisa, Mursa, Savaria, Sopiana, Lauriacum, Apulum</i>	Iványi 1935, Kat. Nr. 2952–3003, 3974–3981, 4588–4593; Sztelény 1959, 172, 173, 3. kép 1, 4, 7. kép 7, 9; Póczy 1957, 88; Pongrácz 1991, 32; Zsidy 1991, Kat. Nr. 88, 90, 97; Alram-Stern 1989, Kat. Nr. 308–310, 520; Deringer 1965, 39–42; Gostar 1971, Kat. Nr. 440.
[...]re	<i>Poetovio</i>	–	Iványi 1935, 4571; Šubic 1975, 85, T. 13, 58.

A brigetiói mécseskészítés és a brigetiói bélyeges mécsesanyag kiértékelése

Bélyeges firmamécsesek gyártása *Brigetióban* is folyt. A Kurucdombi és a Gerhát fazekastelepen talált, illetve pontosabb lelőhely nélküli bélyeges mécsesnegatívok és a kiformázott mécsesek megoszlása a következő:

bélyeg	negatív száma	kiformázott mécsesek száma
FORTIS	6	54
IEGIDIUS	4	4
QGC	1	11
SEXTUS	1	9
STROBILUS	1	22

Az azonos típusú bélyegek összpontosulása egy helyen W. V. Harris hipotézise szerint lokális termelésre utal (HARRIS 1980, 137). Ez 4 bélyeg esetében igazolható, Iegidius bélyegei azonban a 4 negatívval szemben, feltűnően kevés, csak 4 kiformázott mécsesen fordulnak elő és ezek közül is egy importnak tartható. Negatívja nem ismert, de Fortis mellett a legnagyobb mennyiségben jelennek meg a Cresce(n)s bélyegével jelzett mécsesek, ezenkívül jelentősebb számban fordulnak elő C. Dessius, Litogenes és Nerius névvel bélyegzett darabok.

A *Brigetióban* negatívokon megjelenő 5 észak-itáliai fazekasmester közül eddig csak Fortisnak, Iegidiusnak és Strobilusnak ismertek a brigetiói leletanyagban importnak tartható áruai. A QGC bélyeget használó fazekas és Sextus észak-itáliai termékei, eddigi ismereteink szerint a brigetiói település-együttesen nem kerültek elő, így azok helyben történő leformázásra sem szolgálhattak.

Jelenlegi ismereteink alapján a *Brigetióban* nem gyártott, de az előkerült mécsesanyagban provinciális termékeknek tartható mécsesek eredeti készítési helyeként a következő települések jöhetnek számításba. Az észak-itáliai fazekasmesterek névbélyegekkel

ellátott mécsesek közül Aprio bélyeges modell *Aquincumban* került elő, Cresce(n)s negatívja *Aquincumból*, *Poetovióból* és *Savariából* ismert, Favorinus bélyeges negatívját *Aquincumban* találták, Lucius bélyeges mécseseket *Aquincumban* és *Poetovióban* gyártottak, Octavivus negatívja *Sisciában* került elő, a Vibianus bélyeges mécsesek *Poetovióban*, *Savariában* és *Sisciában* készülhettek.

Provinciális fazekasmesterek negatívját *Brigetióból* eddig nem ismerünk. Ingenu(u)s *Pannoniában* dolgozhatott, de műhelye nincs lokalizálva, Iulius S. Loeschcke szintén provinciális mesternek tartotta, de működésének pontosabb helyére nincs adatunk (LOESCHCKE 1919, 108). Oceanust, Verust és Ursulust poetovioi mesternek tartják, bár Ursulus bélyeges negatívja a *Brigetióhoz* közelebbi *Aquincumban* és *Savariában* is előkerült. Victorianus fazekasmester különböző negatívjait *Aquincumban*, *Intercisában* és *Mursában* találták. Armenius mester műhelyének meghatározása vitatott, leletstatisztika alapján eddig a következő helyek jöttek számításba: *Apulum*, *Tomis*, *Novae* és *Durostorum* (ALICU 1994, 85–86).

A brigetiói bélyeges mécsesanyag vizsgálata során a távolsági és regionális kereskedelemre a következő adatokkal rendelkezünk. Anyagvizsgálatok nélkül, külső formai jegyek csoportosítása alapján a firmamécsesek esetében 19 darab importnak, 199 provinciális terméknek tartható. Az import darabok Észak-Itáliából, valószínűleg Modenából vagy környékéről származhattak. Az észak-itáliai mesterneves darabok közül az általam ismert szakirodalom alapján, eddig nem bizonyított pannoni gyártása Agilis, Apolavistus, Atimetus, Campilus, C. Anneius, CAS, Cassus, Cerialis, C. Dessius, CIV, Com(m)unis, Fronto, Hilario, Ianuarius, Litogenes, LLC, L. Narius, LVS, Nerius, OFF, Probus, Pullius, Sabinus, SCA, Secundus, Thallus és Vettius mécseseinek, bár újabb leletek és publikációk változtathatják ezt a képet. Nem az észak-itáliai, Duna-vidéki körzetre jellemző 3 bélyegzési forma illetve a Loeschcke VIII típus a brigetiói

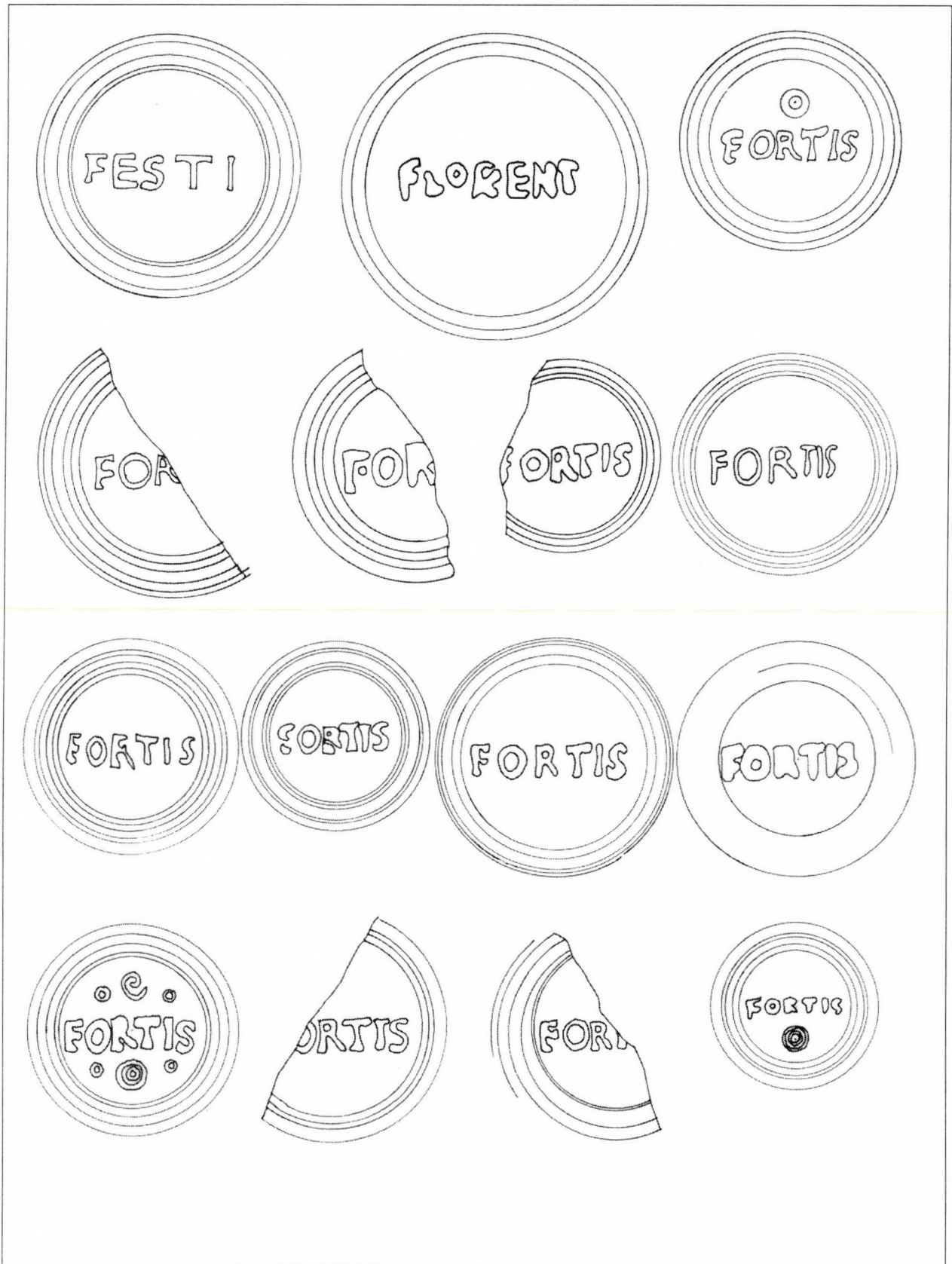
mécsanyagban (CIVNBIT, CCORVRS, FLORENT). A Pannoniában készített mécsesek gyártási helyeiként *Aquincum, Intercisa, Mursa, Poetovio, Savaria, Siscia*

és maga *Brigetio* jöhetnek számításba. Csak *Brigetióból* ismert, helyi, pannoniai mécsesformán Vitis bélyege.

Bélyeges mécsesek és mécsesnegatívok *Brigetióból*

	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
1.	MNM	63.4.37.	Iványi XVII	AGILIS/F		1. kép 1
2.	MNM	130/1890.2.	Iványi XVII	APRI(O)	Gorgófü	–
3.	MNM	60.4.11.	Iványi XVII	ARME		1. kép 2
4.	MNM	3/1887.10.	Iványi XVII	ATIMETI	komikus maszk	Iványi 1935, Kat. Nr. 1558, Taf. LXXX. 19
5.	MNM	70/1890.1.8.	Iványi XVII	ATMETI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1559, Taf. LXXX. 20.
6.	MNM	1904.83.1.		ATIMETI	férfi és nőalak	–
7.	MNM	2.1950.167.		CASSI		–
8.	MNM	61.13.189.	Iványi VII	CCORVRS	Luna ábrázolás	1. kép 3
9.	MNM	70/1890, I.5.	Iványi XVII	CDESSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1926 Taf. LXXXV. 54.
10.	MNM	2.1931.39		CDESSI		–
11.	MNM	2.1946.105.	Iványi XVII	CDESSI(?)		–
12.	MNM	2.1946.136.	Iványi XVII	CDESSI		1. kép 4
13.	MNM	3.1946.21.	Iványi XVII	CDESSI(?)		–
14.	MNM	2.1950.166.	firmamécses	CDESSI		–
15.	MNM	60.4.10.	Iványi XVII	CDESSI		1. kép 5
16.	MNM	60.4.13.	Iványi XVII	CDESSI		–
17.	MNM	2.1946.20.	Iványi XVII	CERIALI/S		1. kép 6
18.	MNM	2.1946.67.	Iványi XVII	CERIA/LIS		1. kép 7
19.	MNM	2.1946.132.	Iványi XVII	CERAL(I)/S		1. kép 8
20.	MNM	62.36.116.	Iványi XVII	CIV(?)		1. kép 9
21.	MNM	1892.112.17	Iványi III(?) (Iványi VII)	CIVNBIT	Aphrodite büsztje felirat: ΑΦΡΟΔΙΤΗ	Iványi 1935, Kat. Nr. 531, Taf. XVII.6
22.	MNM	63.4.55.	Iványi XVII	ϸΛΟ		–
23.	MNM	70/1890. 1.9.	Iványi XVII	COMVNIS		1. kép 10
24.	MNM	68/1883.2.	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1748, Taf. LXXXIV.4
25.	MNM	132/1888.2.	Iványi XVII	CRESCE		Iványi 1935, Kat. Nr. 1842
26.	MNM	141/1888.3.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 11
27.	MNM	141/1888.5.	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1729, Taf. LXXXIII. 50
28.	MNM	141/1888.8.	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1732, Taf. LXXXIII. 53
29.	MNM	2.1931.30.		CRESCE/S		–
30.	MNM	2.1936.16.		CRESCE/S		–

	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
31.	MNM	4.1940.14.	Iványi XVII	CRESCE/S		–
32.	MNM	6.1940.60.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 12
33.	MNM	6.1940.63.	Iványi XVII	CRESCE(S?)		–
34.	MNM	6.1940.74.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 13
35.	MNM	2.1940.105.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 14
36.	MNM	2.1946.116.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 15
37.	MNM	2.1946.201.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 16
38.	MNM	2.1946.208.	Iványi XVII	CRESCE/S(?)		1. kép 17
39.	MNM	63.4.40.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 18
40.	MNM	53.4.41.	Iványi XVII	CRESCE/S		1. kép 19
41.	MNM	62.36.161.	Iványi XVII	FAOR		1. kép 20
42.	MNM	2.1946.152.	Iványi XVI	FESTI		2. kép 21
43.	MNM	20/1888.5.	Iványi VII	FLORENT	gladiátorok	2. kép 22
44.	MNM	28/1883	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2088, Taf. LXXXVIII. 74.
45.	MNM	152/885.44.	Iványi XVII	FORTIS		2. kép 23
46.	MNM	152/885.51.	Iványi XVII	FOR[tis]		2. kép 24
47.	MNM	152/885.52.	Iványi XVII	FOR[tis]		2. kép 25
48.	MNM	152/885.54.	Iványi XVII	FORTIS		2. kép 26
49.	MNM	2.1931.26.		FORTIS		2. kép 27
50.	MNM	2.1931.132.	Iványi XVII	FORTIS		2. kép 28
51.	MNM	15.1934.3.	negatív	FORTIS retrográd		Iványi 1935, Kat. Nr. 4551, Taf. LXXIV. 6, XCIX. 15; Bónis 1977, Abb. 1:9.
52.	MNM	16.1934.5.	negatív	FORTIS retrográd		Bónis 1977, Abb. 1:11.
53.	MNM	16.1934.6.	negatív	FORTIS retrográd		Bónis 1977, 110.
54.	MNM	4.1936.5.		FORTIS	Ammon-fej	–
55.	MNM	4.1936.30.		FORTIS	komikus maszk	–
56.	MNM	6.1940.106.	Iványi XVII	FORTIS		2. kép 29
57.	MNM	6.1940.168.	Iványi XVII	FORTIS alatta koszorú		2. kép 30
58.	MNM	7.1940.34.	negatív	FORTIS retrográd		Bónis 1979, Abb. 11:2, Abb. 21:6.
59.	MNM	7.1940.64.	negatív	FORTIS(?) retrográd		Bónis 1979, Abb. 11:1, Abb. 21:4.
60.	MNM	2.1946.74.	Iványi XVII	FORTIS(?)		2. kép 31
61.	MNM	3.1946.33.	Iványi XVII	FORTIS koncentrikus körök	2 maszk, pálmalevél	2. kép 32
62.	MNM	4.1946.14.	Iványi XVII	FORTIS(?)		–
63.	MNM	52.4.157.	Iványi XVII	FORTIS		–
64.	MNM	52.4.158.	Iványi XVII	[F]ORTIS		2. kép 33
65.	MNM	52.4.232.	Iványi XVII	FORT[is]		2. kép 34
66.	MNM	59.2.18.	Iványi XVII	FORTIS		2. kép 35

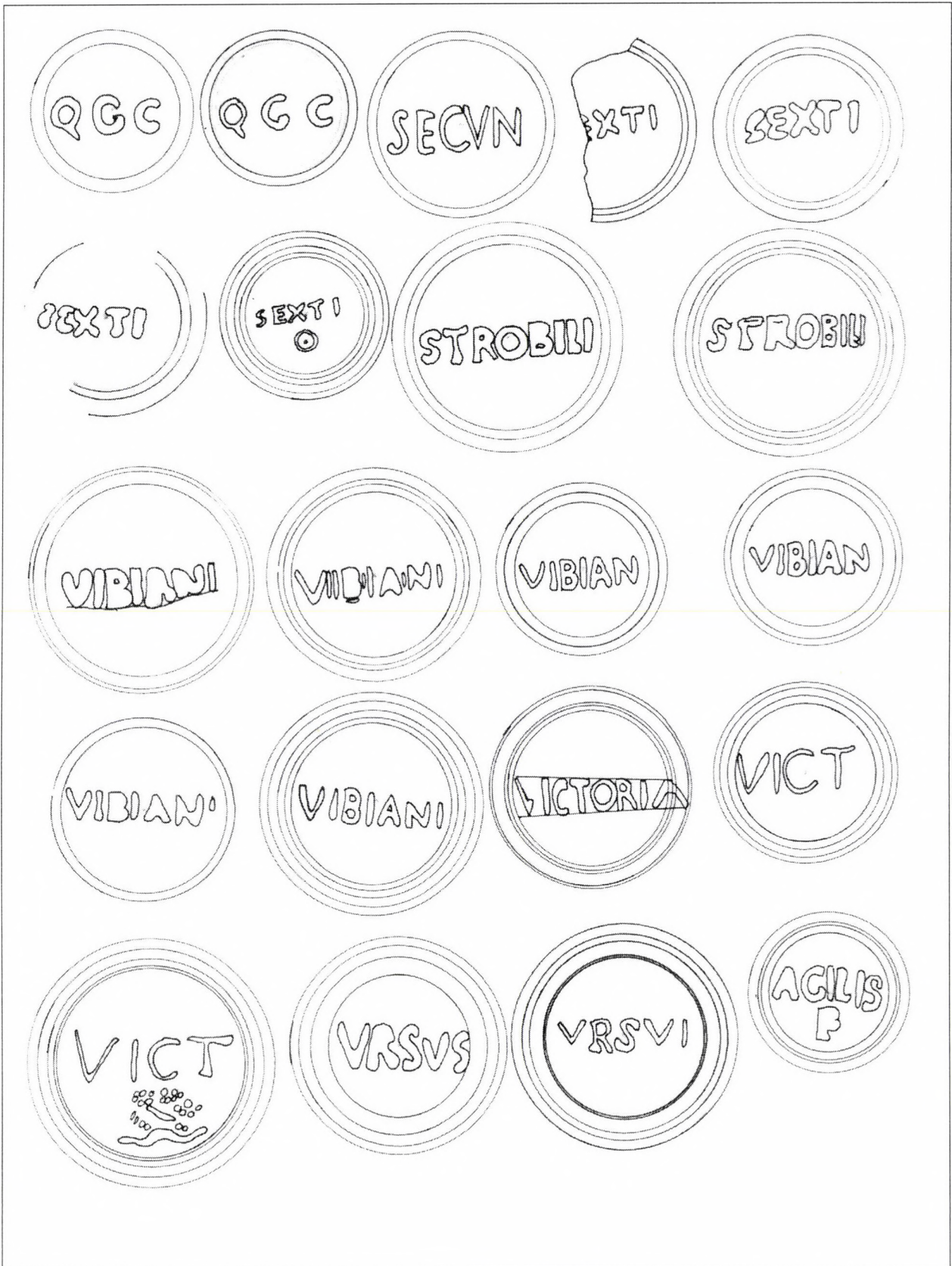


2. kép 21-35

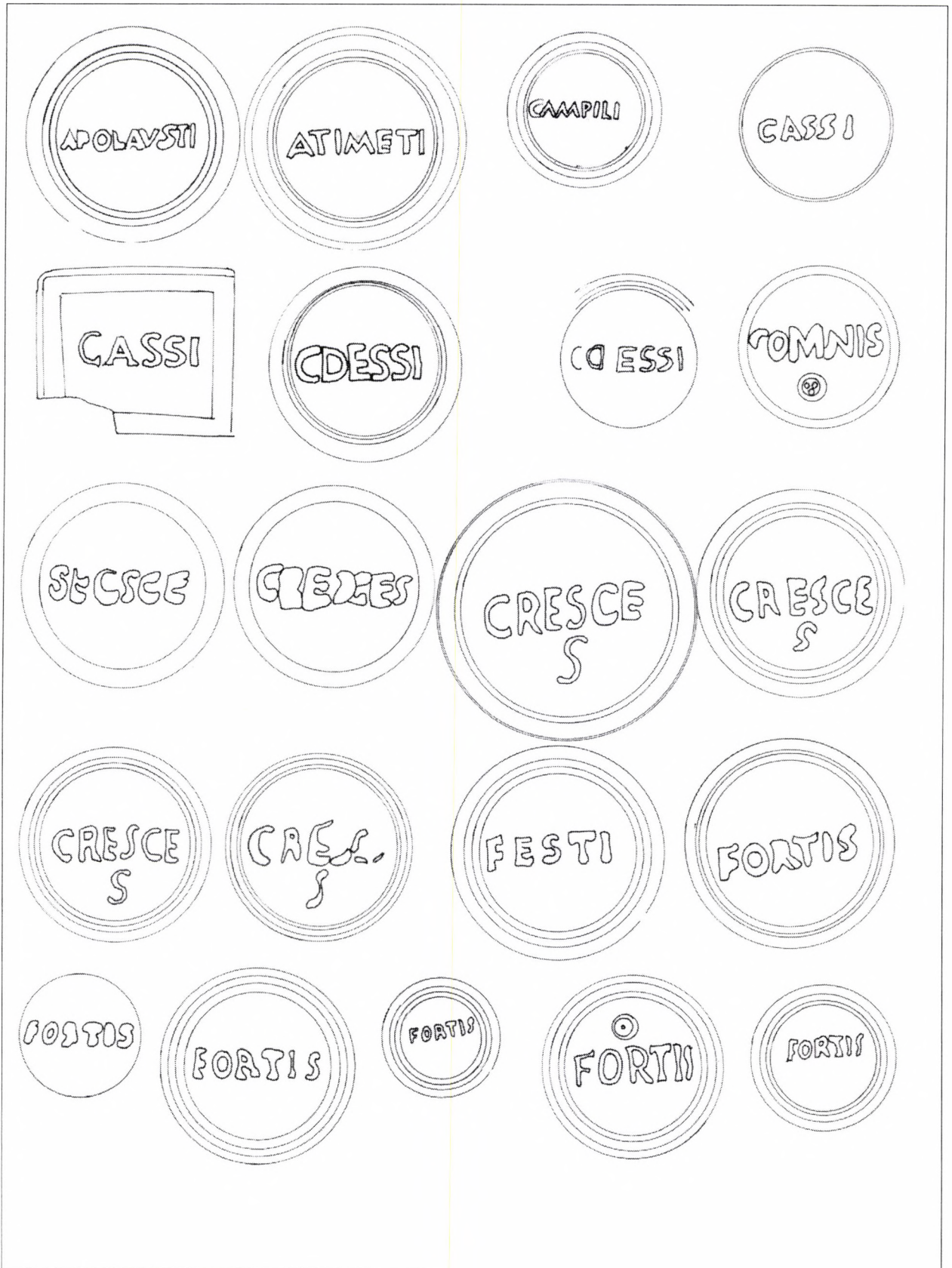
	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
67.	MNM	60.4.7.	Iványi XVII	FORTIS		3. kép 36
68.	MNM	60.4.8.	Iványi XVII	FORTIS		3. kép 37
69.	MNM	61.13.188.	negatív	FORTIS retrográd, koncentrikus körök		3. kép 38
70.	MNM	62.36.58.	Iványi XVII	FORTIS		3. kép 39
71.	MNM	62.36.217.	Iványi XVII	FORTIS		3. kép 40
72.	MNM	62.36.218.	Iványi XVII	FORTIS		3. kép 41
73.	MNM	63.4.38.	Iványi XVII	FORTIS		3. kép 42
74.	MNM	63.4.39.	Iványi XVII	FORTIS		3. kép 43
75.	MNM	79.12.2.		FORTIS		–
76.	MNM	69/1883.4.	Iványi XVII	FRONTO		Iványi 1935, Kat. Nr. 3840, Taf. XCI. 55.
77.	MNM	4.1946.15.	Iványi XVII	FRONTO/F		3. kép 44
78.	MNM	2.1931.181.		HILAR		–
79.	MNM	89/1889.2.	negatív	[I]EGIDI retrográd		3. kép 45
80.	MNM	70/1890, I.7.	Iványi XVII	IEGIDI		Iványi 1935, Kat. 2413, Taf. XCI.77.
81.	MNM	15.1934.2.	negatív	IEGIDI retrográd		Iványi 1935, Kat. Nr. 4561, Taf. LXXIV.2, XCIX.5; Bónis 1977, Abb. 1:4, Abb. 4:1a–c
82.	MNM	16.1934.7.	negatív	[Ieg]IDI		Bónis 1977, Abb. 1:10, Abb. 4:2a–b
83.	MNM	7.1940.33.	negatív	IEGIDI retrográd		Bónis 1979, Abb. 11:2, Abb. 21:2a–b.
84.	MNM	141/1888.6.	Iványi XVII	INGENV		Iványi 1935, Kat. Nr. 2446
85.	MNM	861/17	Iványi XVII	IVLI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2449, Taf. XCII. 5.
86.	MNM	70/1890.I.11.	Iványi XVII	LITOGENE		Iványi 1935, Kat. Nr. 2480, Taf. XCII. 40.
87.	MNM	3.1946.10.	Iványi XVII	LITOGENES		3. kép 46
88.	MNM	62.36.155.	Iványi XVII	LLC		3. kép 47
89.	MNM	6.1940.20.	Iványi XVII	LNARI		3. kép 48
90.	MNM	70/1890. I.4.		LVCIVS/F		Iványi 1935, Kat. Nr. 3863, Taf. XCII. 69.
91.	MNM	70/1890. I.3.	Iványi XVII	NERI	maszk	3. kép 49
92.	MNM	1892.16.86.	gladiátorsisak	NERI		–



	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
93.	MNM	7.1940.37.		NE[ri]		Bónis 1979, Abb. 11:4, Abb. 21:7.
94.	MNM	1894.27.28.	Iványi III	(O)CEANUS	3 levél	3. kép 50
95.	MNM	2.1946.207.	Iványi XVII	OCTAVI		3. kép 51
96.	MNM	3.1946.38.	Iványi XVII	OCTAVI		3. kép 52
97.	MNM	62.36.216.	Iványi XVII	PVLLI		3. kép 53
98.	MNM	132/1890.3.	Iványi XVII	QFF		3. kép 54
99.	MNM	70/1899, I.12.	Iványi XVII	QGC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2703, Taf. XCV. 1.
100.	MNM	70/1890. I.13.	negatív	QGC		3. kép 55
101.	MNM	4.1940.15.	Iványi XVII	QGC(?)		–
102.	MNM	62.36.66.	Iványi XVII	QGC		4. kép 56
103.	MNM	62.36.125.	Iványi XVII	QGC		4. kép 57
104.	MNM	1928.9.5.		SABAI	alak	–
105.	MNM	70/1890. I.15.		SECUN		4. kép 58
106.	MNM	6.1940.28.	Iványi XVII	SEXTI	Ammon-fej	–
107.	MNM	6.1940.40.		SE[xti]		–
108.	MNM	6.1940.112.	Iványi XVII	SEX[ti]	Ammon-fej	–
109.	MNM	2.1946.47.	Iványi XVII	[S]EXTI		4. kép 59
110.	MNM	4.1946.13.	Iványi XVII	SEXTI		4. kép 60
111.	MNM	52.3.233.	Iványi XVII	SEXTI		4. kép 61
112.	MNM	60.4.12.	Iványi XVII	SEXTI koncentrikus kör		4. kép 62
113.	MNM	2.1946.10.	Iványi XVII	STROBILI		4. kép 63
114.	MNM	4.1946.12.	Iványi XVII	STROBILI		4. kép 64
115.	MNM	2.1931.46.		SYMVN?		–
116.	MNM	52.4.156.	Iványi XVII	THALLI		Bónis 1979, Abb. 11:5.
117.	MNM	70/1890, I.6.	Iványi XVII	VCILIS	bekarcolt C	Iványi 1935, Kat. Nr. 1530, Taf. LXXIX.11.
118.	MNM	68/1883.1.	Iványi XVII	VIBIANI		4. kép 65
119.	MNM	152/885.55.	Iványi XVII	VIBIANI		4. kép 66
120.	MNM	132/1888.1.	Iványi XVII	VIBIANI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2870, Taf. XCVII.46.
121.	MNM	141/1888.4.	Iványi XVII	VIBIANF		Iványi 1935, Kat. Nr. 2927
122.	MNM	70/1890. I.1.	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2893, Taf. XCVII.74.
123.	MNM	1925.107.3.		VIBIAN[i]		–
124.	MNM	2.1931.72.		VIBIA[ni]		–
125.	MNM	2.1946.62.	Iványi XVII	VIBIAN		4. kép 67
126.	MNM	62.36.121.	Iványi XVII	VIBIAN		4. kép 68
127.	MNM	62.36.230.	Iványi XVII	VIBIANI		4. kép 69
128.	MNM	63.4.42.	Iványi XVII	VIBIANI		4. kép 70



	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
129.	MNM	141/1888.9.	Iványi III	VICT		–
130.	MNM	70/1890. I.2.	Iványi XVII	VICt		Iványi 1935, Kat. Nr. 2981, Taf. XCVIII.40.
131.	MNM	2.1931.24.	Iványi XVII	VICTORIA		4. kép 71
132.	MNM	2.1931.61.		VIC[t]		–
133.	MNM	4.1946.16.	Iványi XVII	VICT		4. kép 72
134.	MNM	2.1950.168.		(Vict)ORIA		–
135.	MNM	63.4.43.	Iványi XVII	VICT koszorú szalagokkal		4. kép 73
136.	MNM	70/1890. I.14.	hétégős	VITALIS		–
137.	MNM	59.2.16.	Iványi XVII	VRSVS		4. kép 74
138.	MNM	60.4.9.	Iványi XVII	VRSVI		4. kép 75
139.	KDM	K486c	Iványi XVII	AGILIS/F		4. kép 76
140.	KDM	K871b	Iványi XVII	APOLA VSTI		5. kép 77
141.	KDM	K527b	Iványi XV	ATIMETI		5. kép 78
142.	KDM	K574c	Iványi XVII	CAMPILI		5. kép 79
143.	KDM	K327	Iványi XVII	CAS		Iványi 1935, Kat. Nr. 1620, Taf. LXXX I.35.
144.	KDM	K1358	Iványi XVII	CAS		Iványi 1935, Kat. Nr. 1615, Taf. LXXX I.28.
145.	KDM	K568b	Iványi XVII	CASSI	zöld ólomház	5. kép 80
146.	KDM	K609c	Iványi XVII/2	CASSI	négyszögletes, füllel	5. kép 81
147.	KDM	K559c	Iványi XVII	CDESSI		5. kép 82
148.	KDM	K794c	Iványi XVII	CDESSI		5. kép 83
149.	KDM	K1359	Iványi XVII	CDESSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1920, Taf. LXXXV. 48.
150.	KDM	K297	Iványi XVII	CERIA/LIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 1656, Taf. LXXX. II.16.
151.	KDM	K323	Iványi XVII	CERIALIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 1635, Taf. LXXX. I.49.
152.	KDM	K702b	Iványi XVII	CERIALI		–
153.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	CERIALIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 1640, Taf. LXXX. I.55.
154.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	CERIALIS (?ATMETI)		Iványi 1935, Kat. Nr. 1682, Taf. LXXX. III. 11(?LXXX.11)
155.	KDM	K63	Iványi XV	COMUNI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1315, Taf. LXXX. II.67.
156.	KDM	K571e	Iványi XV	COMUNI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1734, Taf. LXXXIII. 55.
157.	KDM	K1356	Iványi XV	COMNIS		5. kép 84

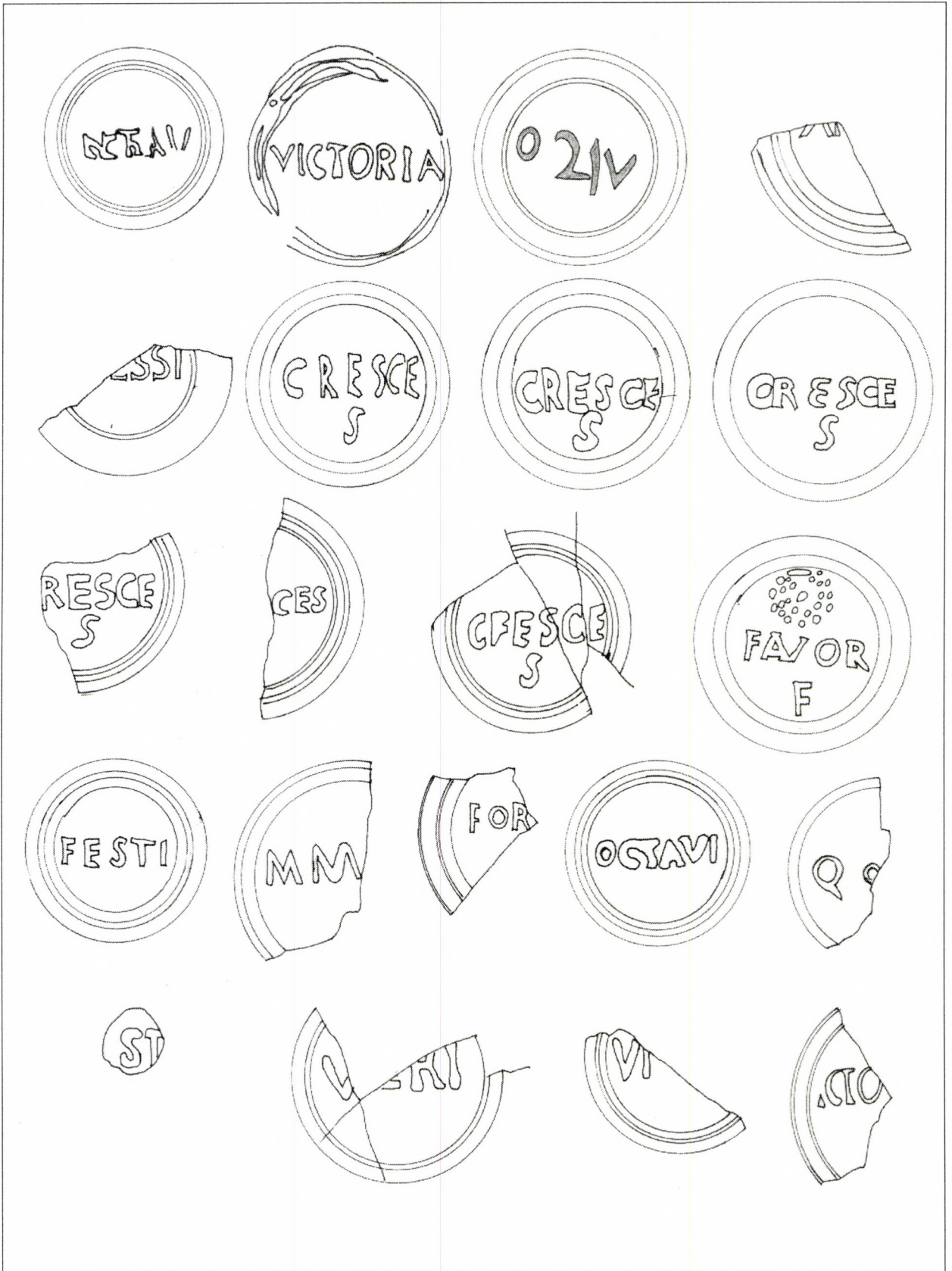


	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
158.	KDM	K60	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1734, Taf. LXXXIII. 55.
159.	KDM	K295d	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1739, Taf. LXXXIII. 61.
160.	KDM	K310	Iványi XVII	SECSE (CRESCE)		5. kép 85
161.	KDM	K322	Iványi XVII	CRESCE/S		5. kép 86
162.	KDM	K361	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kt. Nr. 1848
163.	KDM	K614c	Iványi XVII	CRESCE/S		5. kép 87
164.	KDM	K922b	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1847
165.	KDM	K1360	Iványi XVII	CRESCE/S		5. kép 88
166.	KDM	K1361	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1753, Taf. LXXX IV.9.
167.	KDM	K1362	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1753, Taf. LXXX. IV.9.
168.	KDM	K1363	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1737, Taf. LXXXIII. 58.
169.	KDM	K1364	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1750, Taf. LXXX. IV.6.
170.	KDM	K1365	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 3762
171.	KDM	K1366	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1735, Taf. LXXX. IV.7.
172.	KDM	K1367	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1735, Taf. LXXXIII. 56.
173.	KDM	K1368	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1846
174.	KDM	K1369	Iványi XVII	CRESCE/'		Iványi 1935, Kat. Nr. 1812, Taf. LXXX. V.4.
175.	KDM	K1370	Iványi XVII	CRESCE/S		5. kép 89
176.	KDM	K1393	Iványi XVII	CRESCE/S(?)		5. kép 90
177.	KDM	K1394	Iványi XVII	CRESCE/S		–
178.	KDM	K1720	Iványi XVII	CRESCE/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1720, Taf. LXXXIII. 40.
179.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	CRESCE		Iványi 1935, Kat. Nr. 1828, Taf. LXXXV. 21.
180.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	CRESCE/S(?)		Iványi 1935, Kat. Nr. 3388
181.	KDM	K539b	Iványi XVI	FESTI		5. kép 91
182.	KDM	K1371	Iványi XVII	FEST		Iványi 1935, Kat. Nr. 2000, Taf. LXXXVI. 58.

	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
183.	KDM	K61	Iványi XVII	FORTIS		5. kép 92
184.	KDM	K62	Iványi XVII	FORTIS		5. kép 93
185.	KDM	K274	Iványi XVII	FORTIS	négermaszk	Iványi 1935, Kat. Nr. 2366
186.	KDM	K331	Iványi XVII	FORTIS		5. kép 94
187.	KDM	K370a	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2090, Taf. LXXXVIII. 77.
188.	KDM	K446	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2135, Taf. LXXXIX. 44.
189.	KDM	K486d	fírmamécses	FORTIS	fogó	5. kép 95
190.	KDM	K518b	Iványi XVII	FORTIS		5. kép 96
191.	KDM	K525b	Iványi XVII	FORTIS		5. kép 97
192.	KDM	K547b	Iványi XVII	FORTIS		5. kép 98
193.	KDM	K550c	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2243
194.	KDM	K910	fírmamécses töredék	FORTIS		6. kép 99
195.	KDM	K921c	Iványi XVII	FORTIS		–
196.	KDM	K928b	Iványi XVII	FORTIS		6. kép 100
197.	KDM	K1372	Iványi XVII	FORTIS		6. kép 101
198.	KDM	K1373	Iványi XVII	FORTIS		6. kép 102
199.	KDM	K1374	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2099, Taf. LXXXIX. 1.
200.	KDM	K1375	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2081.
201.	KDM	K1376	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2153, Taf. LXXXIX. 70.
202.	KDM	K1377	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2133, Taf. LXXXIX. 42.
203.	KDM	K1378	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2034, Taf. LXXXVII. 39.
204.	KDM	K1379	Iványi XVII	FORTIS		6. kép 103
205.	KDM	K1380	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2081, Taf. LXXXVIII. 59.
206.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2055, Taf. LXXXVIII. 14.
207.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2084, Taf. LXXXVIII. 68.
208.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2243, Taf. XC. 76.
209.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2278, Taf. XCI. 27.



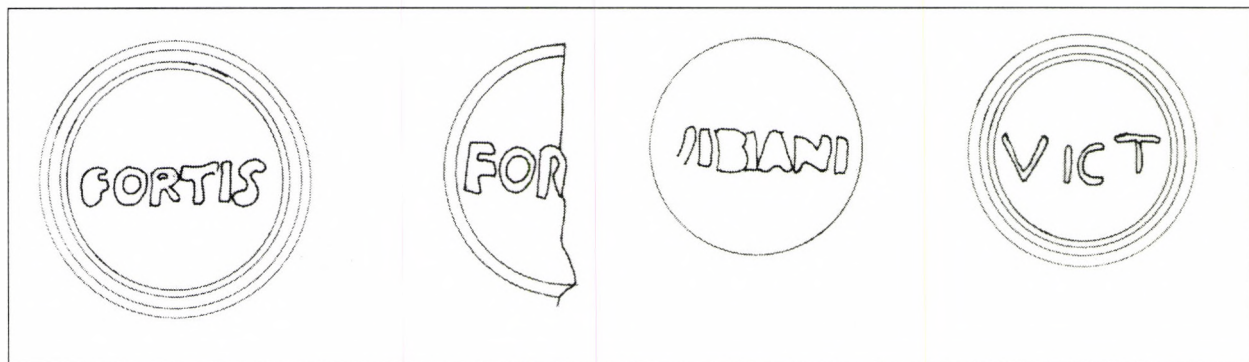
	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
210.	KDM	K577d	Iványi XVII	IEGIDI		6. kép 104
211.	KDM	K579c	Iványi XVII	IEGIDI		6. kép 105
212.	KDM	K493b	Iványi XV	LITOGENE		–
213.	KDM	K1381	Iványi XVII	LLC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2485, Taf. XCII. 46.
214.	KDM	K2240	Iványi XVII	LVS		–
215.	KDM	K59	Iványi XVII	NERI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2578, Taf. XCIII. 59.
216.	KDM	K522b	Iványi XVII	NERI		6. kép 106
217.	KDM	K528d	Iványi XVII	NERI		6. kép 107
218.	KDM	K537c	Iványi XVII	NERI	maszk	6. kép 108
219.	KDM	K332	Iványi XVII	OCTAVI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2631, Taf. XCIV. 24.
220.	KDM	K548d	Iványi XVII	OCTAVI		6. kép 109
221.	KDM	K605b	Iványi XVII	OCTAVI		–
222.	KDM	K520b	Iványi XVII	PRO[b]US	két maszk	6. kép 110
223.	KDM	K377	Iványi XVII	PVLLI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2674, Taf. XCIV. 73.
224.	KDM	K503c	Iványi XVII	PULLI		6. kép 111
225.	KDM	K324	Iványi XVII	QGC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2688, Taf. XCIV. 87.
226.	KDM	K868b	Iványi XVII	QGC		6. kép 112
227.	KDM	K952	Iványi XVII	QGC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2701, Taf. XCIV. 101.
228.	KDM	K1383	Iványi XVII	QGC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2689, Taf. XCIV. 88.
229.	KDM	K1384	Iványi XVII	RAESI(?)		6. kép 113
230.	KDM	K330	Iványi XVII	SEXTI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2747
231.	KDM	K735	Iványi XVII	SEXTI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2734, Taf. XCV. 50.
232.	KDM	K310	Iványi XVII	STROBILI(?)		–
233.	KDM	K619a	Iványi XVII	STROBILI/F	tragikus maszk	6. kép 114
234.	KDM	K1355	negatív	STROBILI retrográd		Iványi 1935, Kat. Nr. 4576, Taf. XCIX. 17, XCIX. 23.
235.	KDM	K1357	Iványi XV	STROBILIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 1415, Taf. XCV. 74.
236.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	STROBILI(?)		Iványi 1935, Kat. Nr. 3020



7. kép 108–128

	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
237.	KDM	K1385	Iványi XVII	VERI	pókhálószerű minta a <i>discus</i> ban	Iványi 1935, Kat. Nr. 2844, Taf. XLIX. 13, XCVII. 18.
238.	KDM	K275a	Iványi XVII	VIBIANI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2863, Taf. XCVII. 39.
239.	KDM	K953	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2929
240.	KDM	K1386	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2930
241.	KDM	K1387	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2945
242.	KDM	K1388	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2908, Taf. XCVII. 90.
243.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	VIBIANI(?)		Iványi 1935, Kat. Nr. 3019
244.	KDM	K540c	Iványi XVII	VIBIUS		6. kép 115
245.	KDM	K609b	Iványi XVII	VIBIUS		–
246.	KDM	K292	Iványi XVII	VICT		Iványi 1935, Kat. Nr. 2990, Taf. XCVII. I. 52.
247.	KDM	K296	Iványi XVII	VICTO		6. kép 116
248.	KDM	K309	Iványi XVII	[Vic]T		6. kép 117
249.	KDM	K336	negatív	VICTORIA		Iványi 1935, Kat. Nr. 4594
250.	KDM	K443	Iványi XVII	VICTO		Iványi 1935, Kat. Nr. 2985, Taf. XCVII. I.45.
251.	KDM	K1389/1	Iványi XVII	VICTOR		Iványi 1935, Kat. Nr. 2975, Taf. XCVII. I.34.
252.	KDM	K1389/2	Iványi XVII	VICTORIA(?)		6. kép 118
253.	KDM	K1404	fírmamécses	VICTORIA		7. kép 119
254.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	VICTORI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2979, Taf. XCVII. I.38.
255.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	VIC FC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2986, Taf. XCVII. I.46.
256.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	VICT		Iványi 1935, Kat. Nr. 2998, Taf. XCVII. I.66.
257.	?	Kállay-gy.	Iványi XVII	IRAE(?)		Iványi 1935, Kat. Nr. 3009, Taf. XCVII. I.78.
258.	KDM	K1382	Iványi XVII	ORIV(?)		7. kép 120
259.	KSZV	995.F14.072.1.		AT[imeti]		7. kép 121
260.	KSZV	ltsz. nélkül 2001. D17.161.	fírmamécses	[C D]ESSI		7. kép 122
261.	KSZV	992.11.163.1	Iványi XVII	CRESCE/S		7. kép 123
262.	KSZV	992.11.164.1	Iványi XVII	[Cr]ESCE/S		–

	őrzési hely	leltárszám	típus	bélyeg	egyéb	publikáció/képek
263.	KSZV	992.11.165.6	Iványi XVII	CRESCE/S		7. kép 124
264.	KSZV	992.12.67.1–2.	Iványi XVII	CRESCE/S		7. kép 125
265.	KSZV	999-C18.113.21.		[C]RESCES		7. kép 126
266.	KSZV	ltsz. nélkül 2000.- D18.089.31.	firmamécses	[Cres]CES		7. kép 127
267.	KSZV	ltsz. nélkül 2001.G14.084.	Iványi XVII	CRESCE/S		7. kép 128
268.	KSZV	996.E13.034.1.	Iványi XVII	FAVOR/F		7. kép 129
269.	KSZV	995.B15.060.1.	Iványi XVII	FESTI		7. kép 130
270.	KSZV	994.P11.088.1.	firmamécses	FOR[tis]		7. kép 131
271.	KSZV	ltsz. nélkül 2001.G13.106.	firmamécses	MM[.]		7. kép 132
272.	KSZV	ltsz. nélkül 2000.-C18.025.	Iványi XVII	OCTAVI		7. kép 133
273.	KSZV	995.F13.009.1.	firmamécses	Q[gc]		7. kép 134
274.	KSZV	994.R7.150.40.		ST[robili]		7. kép 135
275.	KSZV	ltsz. nélkül 2001.D17.145.	firmamécses	VERI		7. kép 136
276.	KSZV	ltsz. nélkül 2000.-C18.049.	firmamécses	VI[biani]		7. kép 137
277.	KSZV	994.A16.112.1.		(Vi)CTO[ria]		7. kép 138
278.	KGYM	99.44.1.	Iványi XVII	CRESCES		–
279.	KGYM	nincs	Iványi XVII	FORTIS		7. kép 139
280.	KGYM	99.27.1.	firmamécses	FOR[tis]		7. kép 140
281.	KGYM	nincs	firmamécses	VIBIANI		7. kép 141
282.	KGYM	99.27.2.	firmamécses	VICT		7. kép 142



8. kép 129–132

A következő mécseseket csak Iványi D. mécseskatalógusa alapján tudtam felvenni gyűjtésembe:

282.	?	APRIO/F		Iványi 1935, Kat. Nr. 3701, Taf. LXXIX.17.
283.	Iványi XVII	CANNEI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1583.
284.	Iványi XVII	CASSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1592, Taf. LXXXI. 6.
285.	Iványi XVII változat	CASSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 3675, Taf. LIII. 8, LXXXI.15.
286.	Iványi XVII változat	CASSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 3676, Taf. LXXXI.17.
287.	Iványi XVII	CASSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1602, Taf. LXXXI.20.
288.	Iványi VIII	CLEI	amphora ábrázolás	Iványi 1935, Kat. Nr. 806, Taf. LXXVIII.51.
289.	Iványi XVII	CRESCES	komikus maszk	Iványi 1935, Kat. Nr. 1688, Taf. LII.1, LXXXIII.18.
290.	Iványi XVII	CRESCES		Iványi 1935, Kat. Nr. 1692, Taf. LXXXIII.22.
291.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1752, Taf. LXXXIV.8.
292.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1754, Taf. LXXXIV.10.
293.	Iványi XVII	CRESC/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1766, Taf. LXXXIV.22.
294.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1776, Taf. LXXXIV.34.
295.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1779, Taf. LXXXIV.37.
296.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1781, Taf. LXXXIV.40.
297.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr.1790, Taf. LXXXIV.49.
298.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1849
299.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1850
300.	Iványi XVII	CRESCES/S		Iványi 1935, Kat. Nr. 1851
301.	Iványi XVII	CRESCES		Iványi 1935, Kat. Nr. 1895, Taf. LXXXV.28.
302.	Iványi XVII	CDESSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 163, Taf. LXXXV.72.
303.	Iványi XVII	CDESSI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1960
304.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2128, Taf. LXXXIX.37.
305.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2138, Taf. LXXXIX.50.
306.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2227, Taf. XC.53.
307.	Iványi XVII	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 2260, Taf. XCI.5.
308.	Iványi XV	FORTIS (?)	gyűrűs fogó	Iványi 1935, Kat. Nr. 1394.
309.	Iványi XVv	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 1486, Taf. LXXXVIII.6.
310.	Iványi XVII	FORTIS(?)		Iványi 1935, Kat. Nr. 3420
311.	?	FORTIS		Iványi 1935, Kat. Nr. 3800, Taf. LXXXVIII.93.
312.	Iványi XVII	FRONTO		Iványi 1935, Kat. Nr. 2398, Taf. XCI.59.
313.	Iványi XVII	IANUAR/I		Iványi 1935, Kat. Nr. 2407, Taf. XCI.71.
314.	Iványi XVII	INGEN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2441, Taf. XCI.103.
315.		IEGIDI	Ammon-fej	Iványi 1935, Kat. Nr. 2412, Taf. XCI.76.
316.	Iványi XVII	INGENUI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2442, Taf. XCII.1.
317.	Iványi XVII	LITOGENES		Iványi 1935, Kat. Nr. 2467, Taf. XCII.22.
318.	Iványi XVII	LITOGENES		Iványi 1935, Kat. Nr. 2468, Taf. XCII.23.
319.	Iványi XVII	LITOGENES		Iványi 1935, Kat. Nr. 2469, Taf. XCII.24.
320.	Iványi XVII	LITOGENE		Iványi 1935, Kat. Nr. 2476, Taf. XCII.35.
321.	Iványi XVII	LLC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2493, Taf. XCII.55.
322.	?	LLC		Iványi 1935, Kat. Nr. 3863, Taf. XCII.69.

323.	Iványi XVII	NERI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2583, Taf. XCIII.65.
324.	Iványi XVII	NERI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2589, Taf. XCIII.74.
325.	Iványi XVII	OCTAVI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2635, Taf. XCIV.29.
326.	Iványi XVII	OCTAVI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2641, Taf. XCIC.36.
327.	Iványi XVII	OCTAVI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2647, Taf. XCIV.43.
328.	Iványi XVII	QFF		Iványi 1935, Kat. Nr. 2683, Taf. XCIV.82.
329.	Iványi XVII	QGC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2700, Taf. XCIV.100.
330.	Iványi XVII	QGC		Iványi 1935, Kat. Nr. 2715, Taf. XCV.14.
331.	Iványi XVII	SCA		Iványi 1935, Kat. Nr. 2727, Taf. XCV.36.
332.	negatív	SEXTI		Iványi 1935, Kat. Nr. 4573
333.		SEXTI		Iványi 1935, Kat. Nr. 3926, Taf. XCV.57.
334.	?	SEXTI		Iványi 1935, Kat. Nr. 3923, Taf. XCV.46.
335.	Iványi XVII	SEXTI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2736, Taf. XCV.52.
336.	Iványi XV	STROBILI		Iványi 1935, Kat. Nr. 1428, Taf. XCVI.5.
337.	Iványi XVII	VETTI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2857, Taf. XCVII.32.
338.	Iványi XVII	VETTI	szatírmaszok	Iványi 1935, Kat. Nr. 2859, Taf. LII. 7, XCVII.34.
339.	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2906, Taf. XCVII.88.
340.	Iványi XVII	VRSVLI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2787, Taf. XCVI.48.
341.	Iványi XVII	VIBIANI		Iványi 1935, Kat. Nr. 2884, Taf. XCVII.62.
342.	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2898, Taf. XCVII.79.
343.	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2909, Taf. XCVII.91.
344.	Iványi XVII	VIBIAN		Iványi 1935, Kat. Nr. 2902, Taf. XCVII.83.
345.	Iványi XVII	VICTORIA		Iványi 1935, Kat. Nr. 2962, Taf. XCVIII.21.
346.	Iványi XVII	(Vi)CTORIA		Iványi 1935, Kat. Nr. 3002, Taf. XCVIII.69.
347.	Iványi XVII	STORIA		Iványi 1935, Kat. Nr. 3003, Taf. XCVIII.70.

Jegyzetek

- ¹ Köszönettel tartozom Számadó Emesének (Klapka György Múzeum, Komárom), Cseh Juliannának, Petényi Sándornak (Kuny Domonkos Múzeum, Tata) és Szabó Ádámnak (Magyar Nemzeti Múzeum), akik az anyaggyűjtés során segítségemre voltak.
- ² Komárom/Szőny-Vásártéri ásatás ltsz.: (1) 994.C11.099.3. Iványi IX. típusú mécses töredéke, (2) 994.B13.062.1. Iványi IV. típusú mécses töredéke, (3) 993.E11.041.8. Loeschcke X=Iványi XVII típusú mécses töredéke, (4) 992.1.79.32. Loeschcke I/C=Iványi I típusú mécses töredéke, (5) 992.SZ.721. Iványi XI típusú mécses töredéke, (6) 992.1.224.86. Loeschcke X=Iványi XVII típusú mécses töredéke.
- ³ Atimetus: LOESCHCKE 1919, 85–86, BUCHI 1975, 21, BAILEY 1980, 91, ALRAM-STERN 1989, 68, Com(m)unis: LOESCHCKE 1919, 87–88, BUCHI 1975, 28, BAILEY 1980, 96, ALRAM-STERN 1989, 69–70, Cresce(n)s: LOESCHCKE 1919, 108, BUCHI 1975, 33–35, ALRAM-STERN 1989, 70, ALICU 1994, 89, Favor(inus): CIL V, 8114, 48 a–c, LOESCHCKE 1919, 103, BUCHI 1975, 55, ALICU 1994, 92, Festus: LOESCHCKE 1919, 108, BUCHI 1975, 61–62, ALRAM-STERN 1989, 71, Iegidius: LOESCHCKE 1919, 108, BAILEY 1980, 96, ALRAM-STERN 1989, 75, Ner(i)us: LOESCHCKE 1919, 109, BUCHI 1975, 123, ALRAM-STERN 1989, 78, Pullus: LOESCHCKE 1919, 109, BUCHI 1975, 138, ALRAM-STERN 1989, 78.

Rövidítések

KDM	Kuny Domonkos Múzeum, Tata	KSZV	Komárom/Szőny-Vásártéri ásatások
KGYM	Klapka György Múzeum, Komárom	MNM	Magyar Nemzeti Múzeum

IRODALOM

- ABRAMIĆ 1925 ABRAMIĆ, M., *Führer durch Poetovio*. Wien 1925.
- ALICU 1994 ALICU, D., *Opaițele romane. Die römischen Lampen*. Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Bucuresti 1994.
- ALRAM-STERN 1989 ALRAM-STERN, E., *Die römischen Lampen aus Carnuntum*. RLÖ 35, Wien 1989.
- AUBERT 1993 AUBERT, J.-J., *Workshop managers*. in: Harris, W. V. ed., *The Inscribed Economy. Production and distribution in the Roman Empire in the light of instrumentum domesticum*. The proceedings of a conference held at The American Academy in Rome on 10–11 January, 1992. Ann Arbor Mi 1993.
- BAILEY 1980 BAILEY, D., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum II Roman Lamps made in Italy*. London 1980.
- BAILEY 1987 BAILEY, D., *The Roman terracotta lamp industry another view about exports*. in: Oziol, Th. –Rebuffat, R., edd., *Les lampes de terre cuite en Méditerranée*. Table ronde du C.N.R.S., tenue a Lyon du 7 au 11 décembre 1981. Paris 1987, 59–63.
- BAILEY 1988 BAILEY, D., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III Roman Provincial Lamps*. London 1988.
- BALUTA 1986 BALUTA, C. L., „Firmalampen” sur le limes danubien de la Dacie - pénétration et diffusion. in: *Studien zu den Militärgrenzen Roms III*, 13. Internationaler Limeskongress, Aalen 1983, Stuttgart 1986, 441–446.
- BÓNIS 1977 BÓNIS, É., *Das Töpferviertel am Kurucdomb von Brigetio*. FolArch 28 (1977) 105–142.
- BÓNIS 1979 BÓNIS, É., *Das Töpferviertel „Gerhát” von Brigetio*. FolArch 30 (1979) 99–155.
- BUCHI 1975 BUCHI, E., *Lucerne del Museo di Aquileia I. Lucerne romane con marchio di fabbrica*. Aquileia 1975.
- BUÓCZ 1991 BUÓCZ, T., *Kat. Nr. 109. Tonlampenform, 110. Tonlampenform, 111. Tonlampenform*. in: Hainzmann, M.–Visy, Zs. hrsg., *Instrumenta Inscripta Latina*. Ausstellungskatalog. Pécs 1991, 97.
- DERINGER 1965 DERINGER, H., *Römische Lampen aus Lauriacum*. Forschungen in Lauriacum 9, Linz 1965.
- DUNCAN-JONES 1990 DUNCAN-JONES, R., *Structure and Scale in the Roman Economy*. Cambridge 1990.
- FISCHBACH 1896 FISCHBACH, O., *Römische Lampen aus Poetovio im Besitze des steiermärkischen Landesmuseums Joaneum*. Mitteilungen des Historischen Vereins für Steiermark XLIV (1896).
- FLÜGEL—SCHNEIDER—WAGNER 2000 FLÜGEL, Ch.—SCHNEIDER, G.—WAGNER, U., *Archäologie und Naturwissenschaften*. in: Wamser, L. hrsg., *Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer*. Katalog- Handbuch zur Ausstellung des Freistaates Bayern. Rosenheim 2000. Mainz 2000, 304–308.
- GABLER 1989 GABLER, D. ed., *The Roman Fort at Ács-Vaspuszta (Hungary) on The Danubian limes*. BAR Int. Ser. 531. Oxford 1989.
- GOSTAR 1961 GOSTAR, N., *Inscriptiile de pe lucernele din Dacia romană*. Arheologia Moldovei 1 1961, 149–209.
- HARRIS 1980 HARRIS, W. V., *Roman terracotta lamps: the organisation of an industry*. JRS 70 (1980) 126–145.
- HARRIS 1993 HARRIS, W. V., *Production, distribution, and instrumentum domesticum*. in: Harris, W. V. ed., *The Inscribed Economy. Production and distribution in the Roman Empire in the light of instrumentum domesticum*. The proceedings of a conference held at The American Academy in Rome on 10–11 January, 1992. Ann Arbor Mi 1993, 186–189.

- ISTENIČ 1999 ISTENIČ, J., *Poetovio, Zahodna Grobišča I., Grobne celote iz Dezelnega muzeja Joanneum v Gradcu. Poetovio. – The Western Cemeteries I., Grave-Groups in the Landesmuseum Joanneum, Graz.* Prispevek/Contribution Daszkiewicz, M.–Schneider, G. Katalogi in monografije 32, Ljubljana 1999.
- IVÁNYI 1935 IVÁNYI D., *A pannoniai mécsesek.* DissPann II/2. Budapest 1935.
- JÓZSA—SZAKMÁNY 1996 JÓZSA S.—SZAKMÁNY Gy., *A Szőny-Vásártéren előkerült római kori mécsesek petrográfiai vizsgálata.* Kézirat. 1996.
- KARIVERI 1996 KARIVERI, A., *The Athenian Lamp Industry in Late Antiquity.* Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens 5. Helsinki 1996.
- KREKOVIČ 1996 KREKOVIČ, E., *Römische Lampen im freien Germanien und Osteuropa.* RCRF 33 (1996) 141–144.
- KUZSINSZKY 1932 KUZSINSZKY, B., *A gázgyári római fazekastelep Aquincumban.* BudRég 11 (1932) 1–423.
- LEIBUNDGUT 1975 LEIBUNDGUT, A., *Zu den römischen Fundlampen der Schweiz.* AV 26 (1975) 100–110.
- LEIBUNDGUT 1977 LEIBUNDGUT, A., *Die römischen Lampen in der Schweiz. Eine kultur- und handelsgeschichtliche Studie.* Bern 1977.
- LOESCHCKE 1919 LOESCHCKE, S., *Lampen aus Vindonissa.* Zürich 1919.
- MIGLBAUER 1990 MIGLBAUER, R., *Die Gefäßkeramik der Grabung Wels Marktgelände.* RCRF Sup. 7. 1990.
- NEUMANN 1967 NEUMANN, A., *Lampen und andere Beleuchtungsgeräte aus Vindobona.* RLÖ 22. Wien 1967.
- PARRAGI 1971 PARRAGI, Gy., *Koracsászárkori fazekasműhely Óbudán.* ArchÉrt 198 (1971) 60–79.
- PLESNIČAR-GEC 1972 PLESNIČAR-GEC, L., *Severno Emonsko Grobišče. – The Northern Necropolis of Emona.* Ljubljana 1972.
- PONGRÁCZ 1990 PONGRÁCZ, Zs., *Lampen aus Zalalövö. 1973–1987.* ActaArchHung 42 (1990) 111–145.
- PONGRÁCZ 1991 PONGRÁCZ, Zs., *Stempel und Inschriften auf Lampen.* in: Hainzmann, M. - Visy, Zs. hrsg., *Instrumenta Inscripta Latina.* Ausstellungskatalog. Pécs 1991, 31–33.
- PÓCZY 1957 Sz. PÓCZY, K., *Keramik.* In: R. Alföldi, M.–Barkóczi, L.–Fitz, J.–Sz. Póczy, K.–Szilágyi, J.–B. Vágó, E., *Intercisa II,* ArchHung 26. Budapest 1957, 29–139.
- SARIA 1935 SARIA, B., *Positivmodelle römischer Tonlampen aus Poetovio.* Germania 19 (1935) 27–32.
- SCHNURBEIN 1971 SCHNURBEIN, S. v., *Die Lampen des Gräberfelds von Regensburg.* BVBl 36 (1971) 258–282.
- SCHNURBEIN 1977 SCHNURBEIN, S. v., *Das römische Gräberfeld von Regensburg.* Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Reihe A, Band 31. Kallmünz 1977.
- ŠUBIC 1975 ŠUBIC, Z., *Rimske oljenke v Sloveniji - Römische Lampen in Slowenien.* AV 26 (1975) 82–99.
- SZENTLÉLEKY 1959 SZENTLÉLEKY T., *Aquincumi mécseskészítő műhelyek.* BudRég 19 (1959) 167–198.
- VEGAS 1966 VEGAS, M., *Die römische Lampen von Neuß.* Novesium II. Limesforschungen 7, Berlin 1966.
- VIKIĆ-BELANČIĆ 1971 VIKIĆ-BELANČIĆ, B., *Anticke svjetiljke u arheološkom muzeju u Zagrebu.* VAMZ 5 (1971) 97–182.
- VIKIĆ-BELANČIĆ 1976 VIKIĆ-BELANČIĆ, B., *Anticke svjetiljke u arheološkom muzeju u Zagrebu.* Zagreb 1976.
- ZSIDI 1991 ZSIDI, P., *Kat. Nr. 88 Lampe mit eckiger Volutenschnautze, Kat. Nr. 90 Firmalampe.* in: Hainzmann, M.-Visy, Zs. hrsg., *Instrumenta Inscripta Latina.* Ausstellungskatalog. Pécs 1991, 89–90.

DIE IN BRIGETIO GEFUNDENEN ÖLLAMPEN MIT BODENSTEMPEL

Auszug

Auch in Brigetio gab es eine Firmalampenproduktion. Die auf dem Kurucdomb und in der Töpfersiedlung Gerhát gefundenen gestempelten Lampennegative und ausgeformten Öllampen bzw. diejenigen ohne genaueren Fundort verteilen sich folgendermaßen:

Stempel	Zahl der Negative	Zahl der ausgeformten Lampen
FORTIS	6	54
IEGIDIUS	4	4
QGC	1	11
SEXTUS	1	9
STROBILUS	1	22

Die Konzentration von Stempeln identischen Typs an einem Ort weist laut der Hypothese von W. V. Harris auf lokale Produktion hin (HARRIS 1980, 137). Dies ist bei 4 Stempeln zu belegen, doch gibt es auffällig wenig Iegidius-Stempel, gemessen an den 4 Negativen; sie kommen nur auf 4 ausgeformten Lampen vor, von denen eine als Import zu gelten hat. Neben Fortis gibt es die höchste Anzahl von Lampen mit dem Stempel Cresce(n)s, deren Negativ nicht bekannt ist, darüber hinaus gibt es eine größere Zahl von mit den Namen C. Dessius, Litogenes und Nerius gestempelten Stücken.

Von den in Brigetio auf Negativen erscheinenden 5 norditalischen Töpfermeistern waren bisher nur die für Import zu haltenden Waren von Fortis, Iegidius und Strobilus im Fundmaterial von Brigetio bekannt. Die norditalischen Erzeugnisse des den Stempel QGC verwendenden Töpfers und von Sextus wurden unseres Wissens bisher im Siedlungskomplex Brigetios nicht gefunden, so daß sie auch nicht zur Abformung am Ort dienen konnten.

Aufgrund unserer heutigen Kenntnisse können für die nicht in Brigetio produzierten, aber im Lampenfundmaterial als Provinzialerzeugnis zu betrachtenden Lampen folgende Siedlungen als Produktionsort in Frage kommen. Von den mit den Namensstempeln norditalischer Töpfermeister versehenen Lampen wurde ein gestempeltes Model von Aprio in Aquincum gefunden, Negative von Cresce(n)s sind aus Aquincum, Poetovio und Savaria bekannt, das gestempelte Negativ von Favorinus wurde in Aquincum gefunden, Tonlampen mit Lucius-Stempel wurden in Aquincum und Poetovio produziert, ein Nega-

tiv von Octavivus wurde in Siscia gefunden, und die gestempelten Lampen von Vibianus können in Poetovio, Savaria und Siscia hergestellt worden sein.

Negative provinzieller Töpfermeister sind aus Brigetio bisher nicht bekannt. Ingenu(u)s wird in Pannonia gearbeitet haben, aber seine Werkstatt ist nicht lokalisiert. Iulius hat S. Loeschcke ebenfalls für einen provinziellen Meister gehalten, aber über den genaueren Wirkungsort gibt es keine Angaben (LOESCHCKE 1919, 108). Oceanus, Verus und Ursulus werden für Meister von Poetovio gehalten, selbst wenn gestempelte Negative von Ursulus auch im nahe bei Brigetio liegenden Aquincum und in Savaria gefunden wurden. Verschiedene Negative des Töpfermeisters Victorianus fanden sich in Aquincum, Intercisa und Mursa. Die Bestimmung der Werkstatt des Meisters Armenius ist umstritten, aufgrund der Fundstatistik kommen bisher folgende Orte in Frage: Apulum, Tomis, Novae und Durostorum (ALICU 1994, 85–86).

Bei der Untersuchung des gestempelten Lampenmaterials von *Brigetio* verfügen wir über folgende Angaben bezüglich des Fern- und Regionalhandels. Ohne Materialprüfungen, aufgrund der Gruppierung nach äußeren Formmerkmalen sind von den Firmalampen 19 St. für Import und 199 St. für Provinzialerzeugnisse zu halten. Die Importstücke können aus Norditalien, wahrscheinlich aus Modena oder dessen Umgebung stammen. Von den Stücken mit norditalischen Meisternamen ist aufgrund der mir bekannten Fachliteratur bisher die pannonische Produktion der Lampen von Agilis, Apolavistus, Atimetus, Campilus, C. Anneius, CAS, Cassus, Cerialis, C. Dessius, CIV, Com(m)unis, Fronto, Hilario, Ianuarius, Litogenes, LLC, L. Narius, LVS, Nerius, OFF, Probus, Pullius, Sabinus, SCA, Secundus, Thallus und Vettius nicht bewiesen, obgleich neuere Funde und Publikationen dieses Bild ändern können. Nicht für den norditalischen und Donaugebietsbereich charakteristisch ist die 3-Stempel-Form bzw. Loeschcke Typ VIII im Lampenmaterial von Brigetio (CIVNBIT, CCORVRS, FLORENT). Als Produktionsorte der in Pannonia gefertigten Lampen können Aquincum, Intercisa, Mursa, Poetovio, Savaria, Siscia und Brigetio selbst in Frage kommen. Auf einer nur aus Brigetio bekannten lokalen, pannonischen Lampenform befindet sich der Stempel des Vitalis.

G. Fényes

H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4–6.

ELTE Régészettudományi Intézet

